

Acc. Rat. III, 348.

RATIONIS QUAE

ORDINI MILITARI TEUTONICO

CUM

ORDINE ECCLESIASTICO

SÆCULO XIII INEUNTE IN PRUSSIA INTERCESSERIT

EXPLICATIO

SCRIPTISIT

DR. E. A. HERRMANN.

Artu Räkliku
Pämatuk

101122

BEROLINI,

E LIBRARIA G. BETHGII

MDCCCXXXVII.

2st. A

Tartu Riikliku Olikooli

Ream

18436

Magnarum rerum origines cognoscere non minus utile quam difficile esse inter omnes constat. Jam vero id quod rarissime contingit, ut civitatum, quomodo et ortae et sensim provectae sint, primordia ipsa ex documentis historicis, quae veritatis speciem non modo affectent sed vere etiam tueantur, eruere possis, in Prussiae civitate initio saeculi XIII per Teutonicos condita, largius certe nobis quam in ceterarum plurimis concessum est. Quodsi quærimus, qua maxime re terra Prussiae a paganis barbaris habitata, in christianae civitatis formam redacta sit, id duorum illis temporibus potentissimorum, ecclesiastici atque equestris, ordinum, quorum neuter alterius auxilio destitutus satis per se valuit, coniunctis laboribus effectum esse, patet. Sed ut ipsa haec civitas recens condita virium suarum augendarum satis amplam facultatem acciperet, inter hos ipsos ordines qui conditores civitatis Prussicae habendi sunt, certa aliqua ratio constitui et firmari debuit, quae, quominus aemulatione inter eos de principatu orta, iuveniles adhuc vires labefactarentur impediens, ei ordini e quo cum maxime rei publicae salus penderet, maiorem quam alteri potestatem compararet. Qua in ratione recte constituenda cum omnis fere terrae Prussicae historia Ordinis Teutonici temporibus sita sit, quaerentibus nobis, quomodo ea orta sit et qualis omnino esset, iis ex causis quae maxime ad eam constituendam valerent, singula dissertationis nostrae capita erunt deducenda. Primum igitur de Chri-

stiano primo Prussiae episcopo agentes, quomodo is summis Pontificibus Innocentio III et Honorio III adiuvantibus, partim concionando partim cruciferorum opera atque labore usus, condendae civitatis fundamenta posuerit, exponemus; tum, quomodo militari fratrum Dobrinensium militiae Christi ordine ab eodem episcopo instituto, alter civitatis Prussiae ordo originem ceperit et quaenam ei cum ordine ecclesiastico coniunctio fuerit, examinabimus, breviter quo melius haec utriusque ordinis ratio perspiciatur, ordinis militiae Christi in Livonia per Albertum episcopum conditi historia inserta; postremis denique duobus capitibus, quomodo, cum ordinis fratrum Dobrinensium res minus bene cederent, novus ordo militaris fratrum domus sanctae Mariae Hierosolymitanae Teutonicorum a Gregorio IX et Innocentio III Pontificibus adiutus, summa quae prius Christiano episcopo vel ecclesiastico ordini haberetur auctoritate sibi vindicata, viam ad magnitudinem atque potestatem paulo post impetratam sibi muniverit, demonstrabimus.

Caput I. De prima terrae Prussiae conversione, quam Christianus primus Prussiae episcopus, inchoaverit.

§. 1.

Jam priusquam res eas exponamus, quas Christianus monasterii Olivensis frater, Cisterciensis ordinis ¹⁾ professus ²⁾, cui post primi Prussiae episcopi munus tradebatur, ut terram Prussiae ad fidem christianam perduceret, exsecutus sit, quaestio, num idem iure primus christianae civitatis in illis regionibus conditae, auctor habendus sit, breviter nobis est tangenda. Quam gloriam ei denegari

1) Durburgii Chron. Pruss. ed. Hartknoch p. 28.

2) Annal. monast. Oliv. in Voigtii hist. Prussiae. T. I. p. 431.

non posse sane res ipsae luculenter docent ¹⁾, quamvis enim iam duobus ante Christianum Episcopum saeculis, s. Adelbertus cum sociis Gaudenzio atque Benedicto, simile quid conati essent ²⁾ atque paucis annis post eos Bruno Benedictinus, qui idem Bonifacius appellabatur, pro fide christiana cum sociis in terra Prussiae mortem obiisset, hi tamen quae secuti sunt non sunt assecuti. Neque multo benevolentior fortuna iis fuerat, qui Chronico Alberici ³⁾ testante, Christiano episcopo proxime antecesserunt, Godefredo abbati de Lukina et Philippo monacho. Qua de causa ad ipsa Christiani episcopi facta explicanda, continuo nobis progrediendum est.

§. 2.

Ei igitur eiusque fratribus tam feliciter res processit, ut, quamquam illius temporis nullus testis exstat, qui ante annum 1207 ⁴⁾ propagandae fidei in terra Prussiae novos paratus susceptos esse auctor sit, tamen iam anno 1211 Innocentius III, monachorum quorum modo mentionem fecimus studium atque diligentiam, qua aliquot magnates et alios regionis illius incolas ad baptismum accipiendum commovissent, collaudans, de proprio in terra Prussiae episcopo vocando cogitaret, cum Gnesnensi Archiepiscopo II. Non. Sept. pont. an. XIII mandaret „quatenus Christiano et Philippo qui de sua licentia ad partes Prussiae in humilitate Spiritus accesserint et illorum fratribus nec non et aliis ad fidem de novo conversis — tam diu curam officii pastoralis impenderet, donec divina faciente clementia adeo ibidem numerus fidelium augeretur, ut proprium possent episcopum obtinere ⁵⁾.“

1) cf. Acta Borussica T. I. p. 252.

2) Voigtii Hist. Pruss. T. I. p. 265—73.

3) Chronicon Alberici ad ann. 1207. Voigt. his. Pr. T. I. p. 429.

4) v. Excurs. I.

5) Act. Boruss. I. p. 250.

§. 3.

Atque prospero eventui quem Christiani sociorumque eius labores habuerunt, non solum Poloniae magnates saeculares ¹⁾ qui ab eisdem ecclesiasticis conversos magnis exactionibus vexarent, sed etiam ordinis Cisterciensis ecclesiastici ²⁾ qui Christianum atque socios, eiusdem ordinis fratres, acephalorum nomine illuderent iisque sive invidia sive nescio qua alia causa inducti, subsidia ad opus suum exsequendum vel maxime necessaria denegarent, gravissima attulerunt impedimenta. Quae res fortasse praecipua causa fuit itineris a Christiano et Philippo, sive anno 1210 sive anno 1211, ad Innocentium III Romam ³⁾ suscepti ⁴⁾. In eisdem enim litteris quas supra attulimus Innocentius III Papa, Henricum Gnesnensem archiepiscopum, cum curae eius hos monachos commendat, adhortatur „ut episcopos quoque et alios ecclesiarum praelatos ac terrae magnates moneat, ut propicii illis et favorabiles existentes — gratiam, solatium et humanitatem impendant” ⁵⁾, quarto autem Idus Augusti pont. an. XV anno domini 1213 et ipsis Idibus eiusdem anni, universis abbatibus in generali Cisterciensi capitulo constitutis ⁶⁾ et nobilibus viris ducibus Poloniae et Pomeraniae scribit ⁷⁾, illis quidem, se H. Gnesnensi archiepiscopo mandasse, ut eos quos ad praedicandum verbum Dei idoneos esse sciat, suarum litterarum testimonio instruat, ne Cisterciensis ordinis fratres, iis tamquam fidei subversoribus debita humanitatis solatia recusantes, hos fidei christianae nuncios, ut ab incepto suo omnino desi-

1) Act. Bor. I. p. 253.

2) Act. Bor. I. p. 252.

3) vid. Excurs. I.

4) Baluzii Epist. Innoc. III. T. II. lib. XIII. Ep. 128.

5) Act. Bor. I. p. 250.

6) Act. Bor. I. p. 252.

7) Act. Bor. I, p. 253.

stant cogere possint; hos autem adhortatur, ut eo minus nuper ad fidem conversos servilibus oneribus premant, quo facilius inhumane tractati in priorem errorem recidere possint, simulque minuitur, eos, nisi suum consilium secuturi sint, a Gnesnensi Archiepiscopo, sublato appellationis impedimento, ecclesiastica censura afflictum iri.

§. 4.

Omnibus his impedimentis quae fidei propagandae progressus morabantur, certe non efficacius resisti potuit, quam proprio suo episcopo huic terrae modo conversae proponendo, cui sane muneri inveniri non potuit qui Christiano dignior fuisset. Qui quo tempore primum episcopus nominatus sit non satis liquet; mihi quidem anno 1215 eum hunc honorem consecutum esse, veri maxime simile est ¹⁾).

§. 5.

Neque vero auctoritati episcopali externa potestas deerat, quam Christianus partim bonis atque possessionibus dono acceptis, partim novis iuribus ipsi concessis, adeptus est.

a) Inter Christiani illa bona atque possessiones ea imprimis nominanda sunt, quibus a neophytis Prussiae magnatibus, Warpoda et Suavabuno, quibus anno 1215 Romae baptisatis ²⁾), Philippi et Pauli nomina imponebantur, donatus est. Quorum alter, Philippus cum consortibus terram Lausaniae et pertinentia, alter Paulus cum consortibus ³⁾ Luboviae terram et pertinentia, Innocentii III auctoritate, qui easdem donationes XII Cal. Martii p. a XVIII Christiano episcopo confirmavit, contulerunt.

1) vid. Excurs. II.

2) Act. Bor. I. p. 260. Innocent. III ad Prussiae episc. Epist. XII. Cal. Mart. p. a XVIII.

3) de voce consortium cf. Voigt H. Pr. T. I. p. 442.

b) Neque minus notandae sunt possessiones, quas et principes et praelati aliique fideles ¹⁾ Christiano episcopo, tum ad christianam fidem diligentius propagandum, tum ad terram dono ei datam Teutonicorum praecipue colonorum ²⁾ ope colendam simulque a barbarorum incursionibus feliciter defendendam, obtulerunt. Inter quas primam, ab Honorio III Papa anno 1218 confirmatam ³⁾, Wladislaus Callissiae dux, anno 1212 Christiano his sub conditionibus ⁴⁾ propriam dedit, ut Prussiae Episcopus in villa Cecovitz Teutonicos sive alios hospites collocaret, qui cum aliis largissimis fruerentur privilegiis, tum „neque ad castri iura et iudicium neque ad monetarios ducis ullo modo respicerent,“ eadem libertate eundem episcopum donans „in omnibus villis et hominibus quos in posterum in ducatu suo iuste adepturus sit.“

c) Multo tamen maioris momenti, tum propter iura latius extensa, tum propter territorii quod complectebatur magnitudinem, donatio erat qua Conradus Massoviae et Cuivariae dux et Gethko episcopus Ploczensis Christianum episcopum affecerunt, totam atque integram terram Culmensem ei cum omni iure ducali tradentes ⁵⁾ „ab eo loco ubi Drevanza de Prussia egreditur, iuxta terminos Prussiae in Ossam et sic inferius per Ossam in Vislam et sic per Drevanzam sursum ad locum, ubi Drevanza egreditur de Prussia ad episcopatum saepe dicti episcopi (Ploczensis) ⁶⁾.“

1) Dreger. Cod. Diplom. T. I. p. 106.

2) Act. Borus. I. p. 273. Cod. Dipl. Pruss. p. 9.

3) Cod. Dipl. Pruss. p. 10. IV Cal. Jun. p. a. II.

4) Cod. Dipl. Pruss. p. 9.

5) vid. Excurs. III. -

6) Dreger. Cod. Dipl. p. 106. Non. Aug. a. 1222 et Honorii III. litter. XIV. Cal. Maii et XV Cal. Junii p. a. VII a. d. 1223 dat. A. B. p. 270. et p. 272.

d) Denique quamquam minores, tamen non prorsus a nobis praetereundae sunt eae possessiones, quae ubi sitae sint non definitis verbis describitur; quo referendae sunt, villae quaedam quas III Cal. Aug. a. 1223 Conradus dux Christiano largitus est ¹⁾, tum possessiones Tarchomino et Grodcowo, quas Christinus miles certis quibusdam sub conditionibus ei assignavit ²⁾. Malymnow praedium Lesko Poloniae dux ³⁾, Cossobudi villam, Conrado duce consentiente, Crucco ⁴⁾ quidam cum filio, Christiano episcopo dono dedit; praedium autem Radzin a procuratoribus Christiani cuiusdam, Prussiae episcopus pro XI marcis emit puri argenti ⁵⁾.

§. 6.

Quibus possessionibus quantumvis episcopi Borussici potestas crevisset, eas tamen ipsas non nisi auctoritate, qua, tamquam ecclesiae minister prae ceteris optime meritus, ab Honorio III magis in dies augebatur, et amplificavit et tuitus est. Haec enim eius dignitas tanta erat, ut iam unus in terra Prussiae paganorum manibus adhuc eripiendae, dominus atque princeps constitueretur, nullis in hac potestate finibus circumscriptus. Honorius enim non solum cruesignatis in Prussia dimicantibus, eandem peccatorum indulgentiam promittens, quae in sacram terram proficiscentibus concedi solebat ⁶⁾, propagandae fidei christianae optime consuluit; sed etiam, Gnesnensi archiepiscopo a legationis apostolicae munere soluto ⁷⁾, ipsisque

1) Act. Bor. I. p. 275.

2) v. litt. quae exhibentur in Lucae David. Chronico Prussico T. II. p. 27. X Cal. Aug. 1223.

3) Act. Bor. I. p. 278. sine Dato.

4) Act. Bor. I. p. 274. s. D.

5) Act. Bor. I. p. 276. s. D.

6) Cod. Dipl. Pruss. p. 2. No. I. p. 3. No. II. p. 5. No. III.

7) Cod. Dipl. Pruss. p. 14. V. Id. Maii. a. III. (1219).

militibus cruciferis, ne quid forte in detrimentum neophytorum suscipere possent, Christiani imperio subiectis, quem insuper VII Non. Maii p. a. II (1218) ecclesiis cathedralibus in partibus Prussiae instituendis, praeposuerat, IV Id. Maii p. a. III (1219) „ne quis *terram totius Prussiae* contra Christiani episcopi voluntatem intraret sub intimatione anathematis“ suis edixit litteris ¹⁾.

Neque operi in quo exsequendo laborabat Christianus episcopus parum utilitatis attulit, quod Honorius, Christiani precibus motus „clericis qui praedicandi gratia vel alias in clericali ministerio Domino serviendum duxerint in Prussia, privilegium percipiendi beneficia sua integre ac si suis in ecclesiis, a quibus ea obtineant, residerent“, in triennium prorogavit ²⁾; universos autem Christi fideles Id. Maii p. a. II (1218) ³⁾ adhortatus est „suis facultatibus Prussiae episcopum adiuvari, ut scholas Prutenorum puerorum possit instituere, qui ad gentem suam domino convertendam addiscant efficaecius quam advenae, praedicare ac evangelizare Dominum Iesum Christum, puellae autem recens natae quas praeter unam in quaque familia interimant Pruteni, vitae conservatae, in christiana fide possint educari atque sic in partibus illis augeatur numero et merito populus christianus.“

A) XVI. Cal. Maii p. a. I (1217) Honorius III Papa tam episcoporum quam principum Gnesnensis provinciae precibus commotus, archiepiscopo Gnesnensi permittit, ut cruce signatis, tam eis, quos vel infirmitas vel opum tenuitas reddat inutiles et inhabiles ipsius negotio terrae sanctae, quam ceteris, qui ad eiusdem succursum se voto astringunt.

1) Act. Bor. I. p. 265. Cod. Dipl. Pruss. p. 2.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. VIII. p. 10.

3) Cod. Dipl. Pruss. No. IV. p. 6. No. V. p. 7. No. XII. p. 13.

xerint, impertiat eandem peccatorum veniam, si contra paganorum terrae Prussiae barbariem pugnent, quae approbatione concilii generalis, cruce signatis generaliter indulgeatur ¹⁾. Eandem indulgentiam iuxta quantitatem subsidii et devotionis affectum, Honorius quoque III Non. ²⁾ et II Non. ³⁾ Maii p. a. III (1218), universis Christi fidelibus, per Maguntinam, Coloniens. Salzburgens. Pomeranicam provincias constitutis impertivit, qui contra barbaras nationes pro plantatione novella fidei christianae in Prussia, tam spiritualibus quam materialibus armis, vel ipsi pugnarent vel aliquos illuc in suis mitterent expensis. Ceterum auctor fuit, ne adversus Prutenos pugnare vellent, nisi qui Domino in subsidium terrae sacrae servire non possent, quemadmodum etiam Christiano episcopo V Non. Martii ⁴⁾ p. a. I. concesserat, ut de partibus convicinis ei liceret crucis signaculo insignire eos, qui baptisatis in Prussia auxilium laturos essent, his duntaxat exceptis, qui crucis signaculum suscepissent, ut irent in subsidium terrae sanctae ⁵⁾.

B) Porro Honorius „sub intimatione anathematis strictius inbibet, ne quisquam terram baptisatorum de Prussia, sine permissione sui episcopi cum exercitu intrare praesumat ⁶⁾.“ Quibus huius documenti verbis cum dubium relinquatur, num episcopi dioecesani cruce signatorum intelligendi sint, an Christianus Prussiae episcopus, cui cruce signati subiecti essent, Honorii III litterae IV Id. Maii p. a. III (1219) ad Christianum episcopum scriptae, utra senten-

1) C. Dipl. Pruss. No. I. p. 2.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. II. p. 3.

3) Cod. Dipl. Pruss. No. III. p. 5.

4) Act. Bor. I. p. 263.

5) Cod. Dipl. Pruss. No. I. p. II. XVI. Cal. Maii p. a. I. (1218)

6) Act. Bor. I. p. 265.

tia potior aestimanda sit, his verbis clare indicant ¹⁾ „quo circa fraternitati tuae mandamus, ut cruce signati tibi omnibus modis intendant, quatenus, si qui contra voluntatem tuam terram baptisatorum *totius Prussiae* intrare voluerint, vel in ea *disponere quicquam* praesumpserint per quod possit paganorum conversio praepediri vel deteriorari conditio conversorum, eos a praesumptione huiusmodi monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam, appellatione remota, compescas, *nullis litteris obstantibus, si quae super hoc apparuerint, quod non credimus, in contrarium impetratis.*“

C) Ecclesiasticam Christiani episcopi potestatem Honorius III, III Non. Maii p. a II (1218) hoc decreto summum auxit „multiplicata per Dei gratiam messe fidelium et regionibus circumquaque albescentibus iam ad messem, indulgens ei, ut auctoritate apostolica in partibus Prussiae ecclesias institueret cathedrales, in quibus viros idoneos eligeret episcopos et munus consecrationis impenderet.“

D) Maximam hanc auctoritatem qua Honorius III Christianum episcopum distinxerat, aliis etiam consilii operi eius utilissimis adiuvere non neglexit. Universis enim cruce signatis Teutoniae, Boemiae, Moraviae, Daciae, Poloniae, Pomeraniae, Prussiam versus proficentibus, Innocentii III exemplum secutus commendavit „ne, cum se ad defendendum episcopum et noviter baptisatos asscripserint, hoc lucri gratia alicuius facerent temporalis, quo illi in sui erroris pertinacia fortius obstinarentur ²⁾“, Prutenos autem baptisatos, decreto III Non. Ian. a. IX (1225) edito, certiores facit „personas eorum, ne deterioris conditionis sint conversi ad fidem, quam cum infideles essent, se sub beati

1) Act. Bor. I. p. 264.

2) Act. Bor. I. p. 265. IV. Id. Maii p. a. IV. (1219). XV. Cal. Iun. a. II. Cod. Dipl. Pr. p. 8. (1218).

Petri et suam protectionem suscepisse, statuentem ut in libertate sua manentes, nulli alii quam soli Christo et ecclesiae Romanae obedientiae sint subiecti" ¹⁾).

§. 7.

Tametsi ex iis quae hactenus disputavimus, per se intelligitur, tantum Christiano episcopo potestatis campum patuisse, ut non solum omne ius ecclesiasticum penes eum esset, sed maximas quoque ex saecularibus rebus administrare et dirigere ipsi datum esset, tamen hac potestate si sapienter satis et feliciter uti volebat, magnis opus erat emendationibus atque commutationibus. Crucesignatis enim neque certis temporibus in Prussiam venientibus neque plerumque ultra anni spatium ibi commorantibus, in his novis coloniis vel defendendis vel augendis, non magna sane fides habenda erat. Quo factum est, ut Christiano episcopo ultro se necessitas commendaret, instituendi ordinis vel corporis militaris, quod tum ipsum se regeret et coereret tum altioribus consiliis exsequendis bello gerendo par esset. Cuius in Prussia subsidio eo magis quam in sacra terra opus erat, cum non adversus formulae Muhammedanae addictos, accerrimos Christianitatis hostes pugnandum esset, sed adversus paganos, qui non tam exstinguendi quam convertendi essent. Ne vero in hoc instituto cunctatior esset, Christianum ipsum praesens periculum, causa efficacissima, impulit episcopum. Inter dissidia enim quae christiana fides latius paulatim se effundens omnesque gentis illius vires occupans, apud Prutenos genuerat, factum est, ut pagani Prussiae finibus transgressis, totam Culmensensem et Massovicam terram, neque urbibus neque vicis nec ipsis ecclesiis parcentes, devastarent ²⁾). Sic Christianus episcopus re ipsa quasi coactus, consilium novi ordinis milita-

1) Cod. Dipl. Pruss. No. XVI. p. 16.

2) Dusburgii Chronicon Prussiae ed. Hartknoch Part. II. c. II. p. 31.

ris, a quo in expugnanda Prussia adiuuaretur, condendi, cum Conrado, Massoviae et Cuiaviae duce, communicavit ¹⁾. Jam qua ratione hic ordo, quibusque sub conditionibus institutus sit, quibus legibus, quibusve officiis obstrictus fuerit, eo nobis diligentius investigandum est, cum per eum, qui quasi secundus ad ecclesiasticum ordinem in Prussia accederet, nova publica potestas funderetur, quae, quomodo cum altero ordine cohaereret, maximi, ut supra diximus, momenti est scire. Quum vero perpauca tantum de huius ordinis institutione ad nos pervenerint, pro explorato autem sit, huius ordinis fratres regulam fratrum militiae Christi Livonicorum secutos esse, satius videtur de horum prius constitutione exponere, post videre quid inde efficiatur, ad quaestionem, quam nobis primariam proposuimus, solvendam.

Caput II. De constitutione qua tum Livonici tum Dobrinenses militiae Christi fratres uti sint.

§. 1.

In Livonia quoque saeculo XII exeunte, Meinhardi praecipue episcopi studio atque diligentia et Bertoldi successoris, paganorum conversione suscepta ²⁾, Albertus tertius Livoniae episcopus „multitudini paganorum non posse resistere metuens — et ad multiplicandum numerum fidelium et ad conservandam in gentibus ecclesiam, fratres quosdam militiae Christi” ³⁾, qui alio nomine Gladiferi appellantur, instituit; qui quamvis ceteris in rebus regulam templariorum ab Innocentio III commissam, sequerentur, tamen in hoc diversa prorsus ab illis constitutione utebantur, quod idem Papa „sub obedientia sui episcopi

1) id. c. IV. p. 32.

2) Henrici Letti Chronicon Liv. vetus ed. Gruber p. 2—10.

3) Origines Livoniae p. 226. an. 1201.

cos esse mandavit ¹⁾),“ cum contra in templariorum ordine, iam anno 1161 ab Alexandro III clericorum auctoritate exempto ²⁾), clerici ut ceteri fratres, ordinis Praeceptoribus subiecti, iisque in omnibus obsequi summi Pontificis decreto obstricti essent ³⁾). Hac autem obedientiae lege summam atque caput totius constitutionis Gladiferis praescriptae contineri, ex omnibus quae praeterea de eodem ordine nobis traduntur, apparet ⁴⁾). Tantopere enim episcopali servitio subiecti erant, ut quamvis Albertus episcopus, eorum praecipue auxilio in paganorum terra expugnanda adiutus esset, primo tamen tempore nulla iis certa pars quam propria tenerent, committeretur ⁵⁾). Anno demum 1206, tertiam tantum Livoniae iam acquisitae partem impetrarunt ⁶⁾), „de terris autem nondum acquisitis et conversis, Henricus de Lettis addit, sicut nec dare potuit episcopus, quod non habuit, sic rationabiliter contradixit,“ neque Innocentius III plus iis concessit, qui „simili sententia terras nondum acquisitas Deo committens de acquisitis, tertiam partem fratribus adscripsit ⁷⁾).“ — Accuratius anno 1210 definita est ratio, quae Alberto episcopo cum fratribus mili-

1) Orig. Liv. l. l.

2) Wilke hist. ordinis templariorum T. I. p. 94.

3) ib. p. 100.

4) Orig. Liv. p. 22, 6. p. 43, 14. p. 60, 2. p. 48, 3. an. 1206 „relicta etiam episcopo Livoniensi quarta parte decimarum in partibus ipsorum ad *obedientiae recognitionem*. p. 47, 3. an. 1210 Episcopus autem tales viros *more patrio* fovere desiderans — ipsi tamquam *patri et seniori*. ib.

5) Orig. Liv. p. 47, 3. factum est autem eodem tempore ut augeret Dominus de die in diem numerum et familiam fratrum militiae, quibus visum est, ut, sicut accresceret eis in personis et labore, sic accrescere deberet et in rebus et in bonis, ut qui in bellis et aliis laboribus continuis portabant pondus diei et aestus, simul et reciperent consolationem laboris sui *denarium diurnum* etc.

6) Orig. Liv. p. 47, 3.

7) ib. p. 48.

tiae intercederet. Cum enim hoc eodem anno Albertus episcopus et Volquinus fratrum militiae Magister Romam venissent, ut Innocentius III rixas inter ipsos de Livoniae et Lettiae terris dividendis ortas, dirimeret, ille quidem constituit 1) „ut fratres tertiam partem earundem terrarum a Rigensi episcopo tenerent et nullum ei ex ea temporale servitium praestarent 2) ut „ipsi fratres et successores eorum ius haberent ad ecclesias suas, cum vacuissent, Rigensi episcopo personas idoneas praesentandi,“ 3) ut „fratres aut clerici qui eis spiritualia ministrarent nec decimas nec primitias nec oblationes nec cathedriticum episcopo solverent, coloni autem praedictae sortis, de parte proven-
tuum ad ipsos spectante, decimas ecclesiis suis redderent, de quibus quarta pars eidem episcopo persolveretur.“ 4).

Nihilominus tamen, etiamsi his conditionibus fratribus militiae in parte ipsis assignata, integra fere immunitas concessa esset atque clericos eligendi facultas, ius patronatus prope adaequaret, Innocentius tunc quoque addidit, „Magistrum eorum obedientiam (quae eo potissimum continebatur ut episcopali iudicio cum fratribus ordinis subiectus esset 2), semper Rigensi episcopo repromittere atque ad defensionem ecclesiae ac provinciae perpetuo contra paganos debere intendere 3).“ — Ceterum de terris extra Livoniam et Lettiam acquirendis, etsi Innocentius constituerat „ut Rigensi episcopo minime responderent, qui nec ipse eos de illis aliquatenus molestaret, sed cum episcopis ibidem per Albertum Livoniensem episcopum vice archiepiscopi creandis, quoquo rationabili modo sese com-

1) Silv. docum. (in Orig. Liv.) No. X et No. XI p. 218 et 219. Innoc. III ad Rig. Episc. et ad Volquin. Mag. XIII Cal. Nov. p. a. XIII (1210).

2) Orig. Liv. a. 1211 p. 99, 6. Arndtii Chronicon Livoniae T. II p. 17 a. 1226 annot. b.

3) Silv. docum. p. 228 et 229.

ponerent vel observarent, quod apostolica sedes de re illa statueret ¹⁾” novae tamen semper ortae sunt contentiones. — Neque plus profecerunt fratres militiae, cum anno 1215 Esthoniae provinciae sic dividerentur, ut unam partem acciperet episcopus Rigensis, alteram Episcopus Esthonicus, tertiam militiae fratres ²⁾. Eodem modo annis quoque 1221 et 1223 usi sunt ³⁾. Hoc autem anno Hermannus episcopus Dorpatensis, provincia Wagga aequaliter partita, fratribus militiae, dimidiam commisit partem ⁴⁾. De qua divisione sequente anno Guilelmi episcopi Mutinensis et Alberti Rigensis episcopi consilio, sic definitum est „ut fratres militiae Christi tenerent mediam circiter regionem episcopatus Tarbatensis iurisdictione civili perpetuo possidendam, salvo in omnibus iure spirituali ⁵⁾.” Ceterum huic pactioni eadem fere conditiones adduntur quas anno 1210 ab Innocentio III latas esse vidimus, ut fratres militiae pro ecclesiis suis personas idoneas instituerent easque investiendas episcopo repraesentarent, neque aliud servitium temporale exhiberent pro terris sibi concessis, nisi, quod pro episcopatu (Dorpatensi) contra incursiones hostium iugiter decertarent et in spiritualibus episcopo obedirent ⁶⁾.” Rigensis autem episcopus hoc quoque anno, secundum eandem legem quam prius in rebus fratrum militiae secutus erat, cum fratribus suis militiae, Lettos de

1) Silv. docum I. I. add. Orig. Liv. p. 78, 4 cum Guberi annot.

2) Orig. Liv. p. 110, 4.

3) Orig. Liv. p. 156, 13 p. 164, 2 et 9.

4) Orig. Liv. p. 170, 9.

5) Litter. Hermanni Dorpat episc. a. 1224 s. D. in Arndtii Chron. Liv. T. II p. 16.

6) Arndtii Chron. Liv. I. I.

Tholova sic divisit, ut duas partes ipse accipiens, tertiam fratribus militiae relinqueret ¹⁾.

Tertio denique Idus April. anni 1226 Guilelmus Mutinensis episcopus apostolicae sedis legatus, quem et vassalli ecclesiae et cives Rigenses et fratres militiae arbitrum elegerant, discordiis de divisione terrarum acquirendarum annis singulis ortas, quas ipse radicem pessumam vocat ex qua grave impedimentum gentium convertendarum evidentissime ortum sit, hoc modo finem facere tentavit, ut terrarum quae ad christianum cultum iam perductae essent, unam partem episcopo Rigensi, alteram Magistro atque fratribus militiae Christi, tertiam civibus Rigensibus addiceret, „in his duntaxat quae ad dominium pertinerent temporale;” decimam vero et universa spiritualia creandis ibidem episcopis servavit; de terris autem nondum expugnatis sic statuit „ut si unus vel duo de praedictis portionariis vellent aliquam paganorum terram expugnare et subiicere cultui christiano, facerent hoc communicato consilio praedictorum trium, quodsi unus vel duo noluerint secundum quod poterant ad hoc laborare, ille vel illi soli qui laborassent obtinerent, terram acquisitam ²⁾.

Sed tantum aberat, ut his legibus constans duransque ordini ecclesiastico atque militari pax redderetur, ut fratribus militiae Christi anno 1237 cum Ordine S. Mariae Teutonicorum coniunctis ³⁾, dissensiones gravissimae per totum quo Ordo Teutonicus imperium tenebat tempus perdurantes, utriusque ordinis perniciem afferrent. Quamquam enim ut infra videbimus, Ordo domus S. Mariae, in terris Prussiae non solum ordini ecclesiastico non subiectus esset, sed ecclesiastici potius illius imperio

ha-

1) Orig. Liv. p. 170.

2) Litt. Guilelmi Mutin. episcopi in Arndtii Chron. Liv. T. II. p. 20.

3) Silv. Docum. No. XLIV Arndt. Chron. Liv. II p. 40.

haberentur, archiepiscopi tamen Rigenses iure antecessoribus suis dato decedere noluerunt, praesertim cum Gregorius IX in ipsis incorporationis litteris statuisset, ut nulla omnino privilegiorum Ordini Teutonico collatorum ratione habita, episcopus Rigensis eadem uteretur auctoritate quam usque ad id tempus exercuisset, ita, ut fratres Ordinis Teutonici in Livonia constituti, suorum dioecesanorum et praelatorum subiicerentur iurisdictioni ¹⁾ ipsique episcopo eorundem fratrum excommunicandorum ius confirmaretur ²⁾. — Has quidem institutiones Innocentius IV et Alexander IV Pontifices Romani, in hunc modum commutarunt, ut summa in ipso territorio episcopali potestate Alberto archiepiscopo neutiquam minuta, fratres tamen domus S. Mariae Teutonicorum obedientia archiepiscopo Rigensi praestanda liberarent, Alberto archiepiscopo mendants, ut „de dilectis filiis — Magistro et fratribus Hospitalis S. M. T. in Livonia seu Prussia et Curonia vel Esthonia constitutis ac de his quae pertineant ad eosdem, ipsis invitis seu renitentibus nullatenus se intromittat, quodsi contra fecisset, illud ex tunc irritum esset et inane ³⁾.” Pace autem a neutra parte neque tunc neque posterioribus temporibus servata, manifesto historia Ordinis Livonici documento est, ad iustam firmamque potestatem, nullam nisi eam evehi posse civitatem, in qua summum imperium apud eos sit, qui plurimum ad rempublicam conservandam valeant. Restat igitur, ut, quibus potissimum causis iusta in Prussia ordinis militaris et ecclesiastici coniunctio efficere-tur, data opera exponamus.

1) Silv. Doe No. LIV 11 Id. Maii an. XI (1237).

2) Dogiel Cod. Diplom. T. V No. XIX p. 13.

3) Litt. Innocentis IV d. vi Id. Mart. p. a. XI (1254) per Alexandrum IV an. 1258 renovatae, in Voigtii hist. Pruss. T. III p. 59.

§. 2.

Christianum Prussiae episcopum, certe non minore gavisum esse auctoritate atque potestate quam Albertum Livoniae episcopum, iam vidimus; nunc porro, num eandem ordine militari instituto, in cuius manibus omnis fere belli eventus esset satis tueri et servare potuerit, inquiramus. Quod dubium non esset, si Christianus, perinde atque Albertus Livoniae episcopus Gladiferonem ordinem solus instituerat, ordinis in Prussia instituendi, unus auctor atque conditor fuisset. Sed cum huius instituti perficiendi, non minus Conradus Massoviae dux quam Guntherus Ploczensis episcopus, Christiano episcopo socii fuissent, factum est, ut ratio quae ecclesiastico cum militari ordine intercederet, non ab solo Prussiae Domini arbitrio proficisceretur, sed pari iure ab iis praescriberetur, quorum plus interesset, ut ordo recens conditus potens pollensque firmo praesidio ipsis esset, quam ut alieno Domino obedientia esset obligatus. — Huius societatis vis, nomine etiam ordini illi dato expressa est; dicebatur enim ordo fratrum militiae Christi de Dobrin ¹⁾, ut indicaretur, hunc ordinem ortum suum non minus Christiano episcopo, qui regulam fratrum militiae Christi Livonicorum iis commisisset, quam Conrado duci debere, qui castrum de Dobrin iis dono dedisset. Qualiscunque igitur hac in re Prussiae episcopi auctoritas fuit, pro certo affirmare possumus, Conradum ducem, quo minus ex hoc ordine utilitatis percipere posset, eo maiorem operam dare debuisse, ut, si de novo ordine constituendo consilium caperet, eum talem constitueret, ut ipsa statim constitutione potens valensque esset.

A. Iam supra vidimus ²⁾, Christianum episcopum cum

1) De diversis appellationibus fratrum militiae Christi in documentis historicis cf. Voigt. hist. societatis lacertarum p. 262.

2) Cap. I. §. 7.

Courado Massoviae duce consilium de novo ordine militari condendo communicasse, quod Dusburgius ¹⁾ his verbis exprimit „Conradus Massoviae dux — de consilio fratris Christiani episcopi Prussiae et quorundam nobilium, *pro tuitione terrae suae, instituit fratres, milites Christi appellatos.*” Utrumque, et Christianum et Conradum, cui Guntherus quoque Massoviae episcopus annumerandus est, ex aequo in instituendo hoc fratrum militiae Christi ordine gnauiter versatum fuisse, pontificales etiam litterae docent, quarum alterae testantur ²⁾ „*primum episcopum Prutenorum*, considerantem, militiam ad expugnuandum paganos in Prussiae partibus constitutos, in illis partibus, fore maxime opportunam, de capituli sui assensu, *fratres militiae Christi, ad exemplar militiae Christi de Livonia, provide ordinasse* ³⁾,” alterae, maximas possessiones quibus fruebantur et ipsum castrum Dobrin eis a Conrado „militaturis contra Prutenos” datum esse, confirmant. Quodsi alter eis regulam commisit, quam vitae normam haberent, alter autem subsidia vivendi dedit, procul dubio quaestioni, quam Voigtius ⁴⁾ in dubitationem vocavit, utrum Christianus episcopus an Conradus dux ordinis auctor sit habendus, facile responderi potest, si utrique pari modo hanc

1) Chron. Pruss. P. II. c. IV.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. XX.

3) Cod. Dipl. Pruss. No. XXI.

4) Voigtius in dissertatione quae inscribitur: „Über die Stiftung und Auflösung des Ordens der Brüder von Dobrin,” antiquiorum auctorum, Dlugossi, Miechovii, Lucae Davidi, Baczkonis aliorumque historicorum opinione refutata, fratres militiae Christi Dobrinenses e Livonia esse advocatos arbitrantium, Hartknochii (cf. annotat. ad Dusb. p. 32.) tuetur sententiam, Conradum ducem fratrum de Dobrin institutorem fuisse, censentis. In historia Prussiae autem (T. I p. 460 et p. 462 ann. I) in dubio relinquit utrum pro institutere habeat ordinis, in eiusdem operis Tomo tertio tandem p. 575, Christianum episcopum pro vero ordinis institutore habendum esse dicit.

gloriam vindicari posse statuimus. Quam obrem primum quidem, rationem quae fratribus de Dobrin cum Conrado duce et Gunthero episcopo intercesserit, deinde, rationem quam iisdem fratres cum Christiano episcopo inierint, examinare nobis in animo est.

B. Conradum igitur ducem invenimus ¹⁾ „ad salvationem provinciae Massoviae cum iure haereditatis contulisse Magistro militum Prussiae et fratribus eius, militaturis contra Prutenos more Livoniensi, castrum Dobrin, cum spatio terrarum quae contineantur inter hos duos rivulos, Chamenizam et Cholmenizam, usque in Prussiam — cum parte villae quae vocetur Quercus ultra Vislam, villam ante Iuvenem Vladislaum quae vocetur Sedlce villa et villam Wissin cum attinentiis suis,” de qua canonici ecclesiae Wladislaviensis pro compensatione a Conrado ipsis promissa fratribus de Dobrin cesserunt. Tum etiam ab omni solutione theloneorum, ubicumque transierint sive per terram sive per aquam, absolvit eos. Denique statuit, ut nemini ius esset iudicandi in habitatores earundem terrarum nisi iisdem fratribus, excepta tantum familia ducis.

Guntherus autem episcopus Ploczensis ²⁾, ad honorem et commodum suae ecclesiae graviter in Massovia ab im-mundis paganis Prutenis oppressae et paene ad exterminium perductae, militibus Christi fratribus de Dobrin confert villam ecclesiae suae in Dobrin, cum Magna insula ad eam pertinente, et omnia praedia et possessiones in supradictis terminis (donationis a Conrado factae) ad suum episcopatum pertinentes, decimas quoque in iisdem terris, dummodo per viros linguae Teutonicae non vero Polonicae

1) Act. Bor. V p. 396 IV Non. Julii a. 1228 et earundem litterar. confirmatio pontificalis Vcal. Nov. p. a. II (1228). Cod. Dipl. Pruss. No. XXI p. 20.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. XX p. 19 IV Non. Julii a. d. 1228.

colantur ¹⁾), iis remittens; praeterea perpetuam iis tribuit facultatem aedificandi ecclesias tam in Dobrin quam in finibus eius et plenum ius patronatus in eisdem, ita, ut arbitrato suo eligerent sibi capellanos et electos repraesentarent episcopo vel archidiacono, sed neque episcopus neque archidiaconus contradicerent institutioni eorundem capellanorum, nisi eos ex aliqua causa legitima indignos esse ante probassent ²⁾).

C. Ex his litteris perspicuum est, fratres de Dobrin, etiamsi non iniquis et molestis obnoxii essent conditionibus, tamen non omni ex parte sui iuris fuisse, quippe qui neque si iurisdictionem neque si decimam spectemus, ab auctoritate vel ducis vel episcopi Massoviae prorsus liberi essent. Neque tamen de re, quam scire plurimum refert, satis documentis docemur, quid scilicet de terra paganis adhuc eripienda constitutum sit, quota pars ipsis fratribus assignata sit, quotam aliis cedere debuerint. Quamquam enim Durburgius contendit „ducem et fratres sub his pactis convenisse, ut ipsi aequaliter dividerent terram infidelium quam possent sibi cooperante Domino imposte-

1) Act. Bor. I p. 397.

2) Has donationes Voigtius Gregorii IX quoque litteris (Act. Bor. I p. 414) VI Cal. Sept. p. a. IV (1230) datis, confirmari suspicatur, (cf. Voigt. hist. societ. lacertarum p. 267) sed cum easdem possessiones, a Conrado et Gunthero fratribus militiae datas, summus Pontifex iam V Cal. Nov. p. a. II (1228) confirmasset (Cod. Dipl. Pruss. No XXI p. 20), in his vero „possessiones et alia bona quae venerabilis frater episcopus *Pruziensis* et nobilis vir Conradus dux Magistro et fratribus militiae Christi in Prussia” donarunt, confirmet; equidem quamvis ex hoc solo loco cognoscamus, Christianum quoque episcopum fratribus de Dobrin bona quaedam contulisse, eo minus pro episcopo *Pruziensi* episcopum *Ploczensem* cum Voigtio corrigendum esse censeo, quum eandem formam non solum Chronicorum scriptores exhibeant, (cf. Chron. Alberici p. 444.) sed Christianus quoque se ipsum primum *Pruziensem* episcopum nominet (Cod. Dipl. Pruss. p. 24.).

rum subiugare ¹⁾),” huic tamen testimonio nulla fides habenda est, non solum, quia, si vera traderet Dusburgius, nihil reliquum fuisset Christiano episcopo qui fratres militiae Christi ordinaverat, sed etiam, quia Chronicon Vetus a Voigtio detectum, etsi non rectiora, ea tamen quae Dusburgio prorsus contraria sint, profert „omnem terram quam a paganis possent obtinere, fratribus praedictis ducem dedisse ²⁾),” affirmans. Quae quum ita sint, nihil est quod faciamus, quam ut ad aequalium testimonia quamvis tenuia, nos convertamus. Ex quibus pro certo colligi potest, in terra Prussiae quam Honorius III Christiano administrandam commiserat, usque ad Ordinis Teutonici adventum, cum huius episcopi damno nihil fuisse susceptum. Nam, etiamsi fratres de Dobrin Conrado duci et Gunthero Ploczensi episcopo polliciti erant, se contra Prutenos pugnatuuros esse, idem tamen promissum Christiano quoque dederunt ³⁾), ex quo eo minus recte concluditur, eos etiam in rebus ad terram Prussiae pertinentibus Conrado et Gunthero subiectos fuisse, quum fratres quoque domus S. Mariae Teutonicorum, qui omnino sui suris essent neque ulla in re ex Conradi ducis voluntate penderent, idem in se officium postea susciperent ⁴⁾). Nam, nisi usque ad Ordinis Teutonici adventum Christianus episcopus plena sua potestate usus esset, intelligi non posset, qua re inductus ordo ille, quem Fridericus II imperator largissimis ornaverat privilegiis, anni adhuc 1231 mense Ianuario conditionem minime quaestuosam inire potuerit, ut promitteret: se omnibus auctoritatibus atque instrumentis negotium Prussiae tangentia, quae Innocentius et Honorius

1) Dusb. Chron. Pruss. II c. IV p. 32.

2) cf. locum Chronici Veteris quem Voigtius attulit in historia societatis lacertanum p. 258.

3) Cod. Dipl. Pruss. p. 19.

4) Act. Bor. I p. 71 et p. 403.

Papae Christiano dedissent, per Gregorium IX renovandis, curam esse habituros ¹⁾). Huc accedit, quod eodem anno 1231 Christianus cum Ordine Teutonico pactionem fecit, ex qua tamquam unicum totius Prussiae Dominum sese gerens „in terris Prussiae quae ad se ex iure et gratia Sedis apostolicae videantur spectare, tam confirmatis quam confirmandis, impetratis et impetrandis,” non nisi tertiam terrae Prussicae partem cum omni fructu et utilitatis proventu, fratribus domus Teutonicae contulit ²⁾). — Quod si recte coniecimus, Christianus in fratribus Dobrinensibus, quos ad expugnandam Prussiam ordinaverat ³⁾), sive eadem auctoritate usus est, quam Innocentio et Honorio consentientibus in ceteris cruce signatis et signandis exercebat ⁴⁾), sive aequioribus eos conditionibus adstrinxit; neque dubitandum est quin, cum „ad exemplar militiae Christi de Livonia ⁵⁾” eos ordinasset, summam ipsi quoque quae illi praescripta erat obedientiae legem, servare tenerentur; licet ex hac ipsa lege intelligatur, non necessarium fuisse, ut singulae horum equitum institutiones Gladiferorum regulae in omnibus responderent. — Primo igitur initio, ordo militaris in Prussia constitutus, non meliore sorte fruebatur, quam ordo militaris Livonicus. Quomodo autem hac in terra mox inter ordinem militare atque ecclesiasticum, ratio Gladiferis suo episcopo subiectis prorsus contraria invaluerit, sequente capite docebitur.

1) Act. Bor. I p. 409.

2) Cod. Dipl. Pruss. p. 24.

3) Cod. Dipl. Pruss. p. 29.

4) Act. Bor. p. 429.

5) Cod. Dipl. Pruss. p. 19.

Caput. III. De adventu fratrum domus S. Mariae Teutonicorum.

§. 1.

Fratres Ordinis militiae Christi de Dobrin, Prutenorum incursionibus vix et ne vix quidem resistentes, idoneum adversus paganos auxilium et praesidium ferre, non valuerunt. Quodsi igitur affirmare nolo, infirmam huius ordinis constitutionem solam causam fuisse, cur iustam potestatem assequi non potuerit, negari tamen non potest, hoc ipsum quod periculo repellendo impar esset, occasionem dedisse, praeter illum alius ordinis advocandi, qui iam tum satis dives ac potens, magnisque privilegiis instructus neque ullis ecclesiastici ordinis praerogativis coercitus, tantam deinceps potestatem nactus est, quantam nullus unquam ordo militaris ecclesiastico ordini subditus, impetrare poterat. Cum hoc igitur Ordine domus S. Mariae Teutonicorum, Ordinem quoque fratrum Dobrinensium coniunctum esse, Gregorii IX litteris videtur probari, quibus summus Pontifex, Magistri et fratrum Hospitalis S. Mariae Teutonicorum precibus obsequens „incorporationem de Magistro et fratribus de Dobrin — Ploczensis episcopi diocoesani eorum accedente consensu ordini illorum factam¹⁾,” confirmat. Ceterum, utrum totus Ordo fratrum militiae Christi an pars tantum, hanc incorporationem inire recusaverit, nostrum non est diiudicare²⁾. Octavo enim Idus Martii a. 1237, Magistrum H. et fratres suos Ordinis militum Christi domus quondam Dobrinensis, castrum Drohicin cum territorio quodam inter Bug et Nur flumina sito,

1) Cod. Dipl. Pruss No. XLIV p. 42 XIII Cal. Maii (1285) Voigt. hist. societ. lacert. p. 272.

2) Voigtius non nisi partem quandam huius ordinis novum pactum a Conrado duce accepisse censet. (hist. Pruss. T. II p. 277.)

a Conrado duce, qui novam cum iis pactionem fecerat accepisse, invenimus ¹⁾).

§. 2.

Ordo domus S. Mariae Teutonicorum, tempore illo quo in Prussiam vocatus est, amplissimis iam bonis maximisque possessionibus affluens ²⁾), iura praeterea ac privilegia sibi comparavit, quae certissima suae potestatis fundamenta iacerent. Hic nobis tres imprimis constitutiones commemorandae sunt, quarum prima, Innocentius et Honorius Papae Ordini Teutonico plenum atque integrum *αὐτονομίαν* ius tribuerunt, altera, idem ordo ecclesiastici ordinis auctoritate solutus est, tertia, ecclesiasticus ordo militari ordini fratrum Teutonicorum subiectus est. Innocentius enim XII Cal. Martii p. a. XVIII (1215) litteras evulgavit, quibus constitueret „ne ulli ecclesiasticae saecularive personae confringere vel minuere liceret rationabiles consuetudines et observantias religionis et officii (Ordinis), a Magistro et fratribus communiter institutas ³⁾)." Honorius autem III anni 1221 mense Ianuario, privilegio, quo decimae aliaque onera ecclesiasticis solvenda, fratribus Teutonicis remittebantur, aucto atque renovato, ut nullum haberent episcopum vel praelatum practer Romanum Pontificem decernens ⁴⁾), quominus, nisi eodem Pontifice imperante, excommunicationis vel interdicti affligerentur poena, prohibuit ⁵⁾), atque singulari eodem tempore edixit mandato, ut licitum esset fratribus domus Teutonicae „honestos clericos et sacerdotes — suscipere et tam in prin-

1) Voigt. hist. Prussiae T. II p. 277.

2) cf. Voigt. hist. Pruss. T. II p. 49. 50. 51. 60. 73. 75. 79.

3) Lucae David. Chron. Pruss. II p. 200. Voigt. hist. Pruss. T. II p. 84.

4) Voigt. hist. Pruss. T. II p. 101. XVIII Cal. Febr. p. a. V.

5) Voigt. II p. 105. XVII. Cal. Febr. p. a. V. Guden. Cod. Dipl. T. IV p. 869.

cipali domo suo quam etiam in obedientiis et locis sibi subditis secum habere — iidemque nulli alii professioni vel ordini tenerentur obnoxii; praeterea nulli personae extra (domus S. Mariae) Capitulum essent subiecti, Magistroque Ordinis eiusque successoribus tanquam Magistro et Praelato suo deferrent ¹⁾." Quibus constitutionibus etiam quarta accessit, fratribus Teutonicis in bellis gerendis atque in terris armorum vi subiiciendis utilissima, cum Honorius tertius XVII Cal. Febr. p. a. V „quemlibet s. crucis signaculo signatum, si quod impedimentum canonicum non obsisteret, recipere ²⁾," Hermanno de Salza permetteret, Ordinis Magistro.

§. 3.

Ordinem tantis, quanta sunt quae diximus, privilegiis et possessionibus ornatum, terris ad quas defendendas vocabatur, rogatum a se auxilium, non nisi iisdem his iuribus denuo confirmatis, aliisque additis privilegiis et commodis, praestitutum fuisse, satis videtur consentaneum esse; id quod historiae documenta affirmant. Conradi enim Massoviae ducis legati ³⁾, cum anno 1226 ineunte ⁴⁾, Hermannum Magistrum auxilio accessuri in Italiam pervenissent, non prius ille, Dusburgio auctore „precibus ducis acquievit, quam Dominus Papa et Fridericus II imperator et principes Almaniae, auxilio et consilio ei assistere, promiserunt ⁵⁾." Tum, terrae Culmensis et Luboviae et totius Prussiae, quantum quidem eius paganis in proeliis extorquere posse speraret, possessione a Friderico imperatore

1) Voigt. hist. Pruss. II p. 109. XV Cal. Febr. p. a. V.

2) Voigt. II. p. 106.

3) Voigtius putat, Christianum episcopum huic legationi praepositum fuisse (hist. Pruss. T. II p. 162.).

4) Voigt. II. p. 184. annot. et p. 162.

5) Dusb. Chron. Pruss. p. 34.

mense Martio ordini confirmata ¹⁾ „Hermannus misit duos fratres sui Ordinis ad ipsum ducem Poloniae, ut explorarent terram Colmensem, eamque ipsam tunc Conradus cum Lubovia et cum terra quam possent in posterum de manibus infidelium expugnare, cum omni iure et utilitate quibus ipse et progenitores sui possederant, in perpetuum dedit possidendam ²⁾.” Hac ratione Ordini Teutonico antequam in terram Prussiae translatus esset, earundem terrarum possessio data est, quarum Conradus dux atque Innocentius et Honorius Pontifices, Christianum episcopum unicum constituerant Dominum. Christianum autem, quamvis territorii sui partem, hac lege ut adversus Prutenos militaret, ordini domus S. Mariae tradere haud recusaret ³⁾, propter gravissimas altercationes inde ab adventu fratrum Teutonicorum usque ad obitum episcopi inter utramque partem durantes, suo iure omnino cessisse, mihi quidem non magis videtur esse verisimile, quam eorum opinio, qui eundem episcopum ordinis illius advocandi primum suasorem fuisse censent, praesertim cum Boguphalus, quem ceteris antiquiorem habemus testem, non Christianum sed Guntherum episcopum Ploczensem, Ordinis Teutonici advocandi primum consilium cepisse, affirmet ⁴⁾. Cui constituendo etiamsi Christianus episcopus non obstiterit, fieri tamen non potuit, quin cum fratribus Teutonicis, possessiones quae solius episcopalis ditionis essent appetentibus, inimicitias exerceret gravissimas.

§. 4.

Primum Christianum episcopum cavisse invenimus, ne Ordo Teutonicus suas possessiones suaque iura imminueret,

1) Dreger. Cod. Dipl. No. LXV. p. 117.

2) Dusb. Chron. Pruss. p. 35.

3) Act. Bor. I. p. 73 et p. 407.

4) vid. Excurs. IV.

eo quidem tempore ¹⁾, quo Ordo Teutonicus terra, a Friderico imperatore et Conrado duce ipsi assignata, potiretur. Mense Maio enim anni 1228, quum Conradus terram Culmensensem cum omnibus attinentiis, quibus Orlau quoque villam in Cuiavia sitam addidit, Hospitali S. Mariae Teutonicorum denuo confirmasset „in perpetuam proprietatem integraliter possidendam ²⁾,” Christianus quidem suis litteris iussit „domus Teutonicae militibus pro defensione Christianitatis decimam non nisi in iis bonis remitti, quae Conradus Massoviae et Cuiaviae dux praedictis militibus salvo suo iure licite conferre potuisset ³⁾.” Sed cum interdicti poena prohiberetur, quominus de bonis, quae fratres Teutonici iure possidebant, decimam exigeret, ex his sane litteris patet, Christianum obstare voluisse, quominus Conradus illicite forte bona ac possessiones episcopales, Ordini dono daret. Conradus autem dux neque Christiani episcopi monita, neque conditiones curans, quas Fridericus imperator ei, cum Culmensis et Prussiae terrarum possessionem Ordini Teutonico addiceret, praescripsisse videtur, scilicet ut eos qui in eadem terra bona atque possessiones haberent, pensaret ⁴⁾, cum hoc promissum usque ad finem anni 1235 nondum exsolvisset, tandem in pactione quam XIV Cal. Nov. de castri Dobrinensis possessione cum Ordine Teutonico confecit, pollicitus est „se de toto territorio quod de Cholmen dicatur, sicut claudatur infra Druan-

1) Voigtio auctore anno 1228 ineunte (hist. Pruss. T. II, p. 184).

2) Act. Bor. I. p. 394. Non. Cal. Maii 1228.

3) Act. Bor. I. p. 395. V. Non. Maii 1228.

4) Sic enim verba privilegii a Friderico II Ordini Teutonico anni 1226 mense Mart. XIV. indict. dati, (Dreger. Cod. Diplom. T. I. p. 108. No. LXV.) „proposuit Hermannus Magister domus S. Mariae Teutonicae coram nobis, quod devotus noster Conradus, dux Massoviae et Cuiaviae promisit et obtulit, sibi et fratribus *providere* de terra quae vocetur Colmen et in alia terra, inter marchiam suam et confinia Prutenorum,” interpretanda esse puto.

cam et Ossam in latitudine et in longitudine sicut in praedictorum Magistri et fratrum quae a duce habeant privilegiis expressum sit — infra mensem pacificaturum esse omnes, qui praetendant aliquas ibi habere haereditates sive possessiones vel villas, ita ut Magistro et fratribus eius nullam de cetero possint quaestionem movere ¹⁾”. — Christianus autem episcopus, cum dux promissis non staret, ut perpetuis discordiis praeveniret ²⁾, abbatibus Henrico de Lugna et Joanne de Linda intercedentibus, mense Ianuario anni 1230, novum cum Ordine Teutonico pactum fecit, cui si Ordo fidem servasset, Christianus procul dubio in omnem potestatem restitutus fuisset, qua ante Ordinis adventum frueretur. Quamquam enim Christianus, ut huius pactionis litterae exhibent, fratribus domus S. Mariae Teutonicorum „terram quam in Chulmensi territorio, tum per titulum emptionis tum per collationem Conradi, ducis Cuiaviae Lanciae et Massoviae, tum per consensum episcopi et capituli Ploczensis pleno iure, tam in temporalibus quam in spiritualibus, legitime et rationabiliter fuerat adeptus,” conferret, hanc tamen donationem tam duris conditionibus implicuit, ut ipse terrae Culmensis vere maneret Dominus, fratres contra domus Teutonicae, etsi non nomen ferrent vasallorum pro vasallis episcopi tamen habendi essent. Christianus enim non solum haud exiguum proventuum atque fructuum totius territorii Culmensis partem sibi servavit, unam scilicet mensuram tritici et alteram siliginis de quolibet aratro Teutonico et de quolibet aratro Slavico unam mensuram tritici, sed praetera fratres ei promiserunt „CC aratra Teutonica cum omnibus rebus et hominibus ad ea pertinentibus se episcopo in terra Cul-

1) Cod. Dipl. Pruss. No. XLV. p. 43.

2) Lites inter utramque partem continuatas esse, documentum verba indicant „pro posse nostro cooperantibus et mediantibus.” Act. Bor. I. p. 407.

mensi plenarie locaturos esse, ita ut haec CC aratra et quinque curtes, quarum unaquaeque quinque arata Teutonica contineret, cum omni haberet utilitate et proventu atque cum omni iurisdictione temporali et spiritali, tamquam in suo dominio dominus" ¹⁾.

Qua pactione, ut Christianus episcopus in territorio Culmensi plenum dominium denuo recuperavit, ita eadem non minus pristinam, quam in terra Prussia habuerat auctoritatem, reconciliavit. Pollicebantur enim fratres Teutonici, quod „quidquid episcopus in Culmensi territorio nomine feudi concesserat, vasallos eius quiete permetterent possidere, ita ut ipsi episcopo et eius successoribus tamquam vasalli domino suo deberent esse subligati, et quod nulli in eadem terra quidquam nomine feudi darent vel praestarent sine consensu praedicti episcopi," sed „omnes deberent eandem terram Culmensensem habitantes tam feudales quam alii ²⁾, propriis expensis expugnare Prutenos atque ipsius (Christiani) episcopatus subiicere ³⁾."

§. 5.

Qui rerum status, si idem semper mansisset, omnibus clarum est, fieri non potuisse quin fratres Ordinis Teutonici „omnibus privilegiis a summis Pontificibus ipsis impertitis privati, eandem sortem quam ceteri cruce signati et vasalli episcopi experirentur. Etenim episcopi vexillum in expeditionibus sequi cogeabantur ⁴⁾, et ne ulla in re cruce signatis priores esse viderentur, promiserunt ipsi „omnes instrumenta et auctoritates quas Christianus episcopus in cruce signatis ab Innocentio et Honorio habuerit, insuper omnia instrumenta negotium Prussiae tangentia, propriis

1) Act. Bor. I. p. 406. — p. 408. (a. 1230 mense Ianuario).

2) Excurs. III.

3) Act. Bor. I. p. 408.

4) Act. Bor. I. l.

expensis et laboribus sub bulla — Gregorii IX procurare innovare." Quibus conditionibus si aliqua ex parte non sufficerent, „ex tunc ipse (episcopus) de possessionibus saepe dictis tamquam suis licite se intromittere haberet facultatem ¹⁾." Quod vero promiserant, fratres Ordinis Teutonici neque effecerunt, neque efficere voluerunt. Iam enim Cal. Febr. a. 1230, cum nihil quidquam adhuc de hoc pacto Ordini maxime damnoso compertum haberet, Gregorius IX Papa, Hermannus Magistro domus proponente, Ordini Teutonico, tum terrae Culmensis donationem a Conrado duce factam tum terrae Prussiae possessionem confirmavit ²⁾, ita quidem, ut fratribus cruce signatorum auxilio ³⁾ uti permittens, Christianum episcopum eo ipso privilegio, quo prius donatus erat, privaret, ceterum autem constitueret, ut, „quidquid fratres Ordinis in terra paganorum possent obtinere, ipsis liceret retinere — dum tamen talis esset paganorum terra, in qua nondum christianae religionis cultus fuerit introductus."

Partem igitur iam conversam Prussiae tunc quidem Gregorius IX episcopo videtur servasse, duobus tamen mensibus post has terras Gregorii IX decreto Ordini addictas, Conradus dux et Guntherus episcopus denuo totius atque

1) Act. Bor. p. 409. supra p. 22. exeunte.

2) Quia totius territorii Culmensis possessio his Gregorii IX litteris confirmetur non dubito, quod etsi non ipsis litterarum verbis definite dicitur, (haec enim sunt „nuper — Hermannus Magister domus S. Mariae T. in nostra proposuit praesentia constitutus, quod nobilis vir C. dux Poloniae, castrum Colme cum pertinentiis suis et quaedam alia castra in Prutenorum confinio, domui vestrae — concessit, adiiciens quidquid de terra illorum per vos et *coadiutores vestros* poteritis obtinere") tamen, Hermannum talem confirmationem non pro parte tantum donationis qua Conradus dux Ordinem ornaverat, expetivisse, ultro liquet.

3) v. annotationem superiorem et verba quae eisdem litteris continentur „per vos et *coadiutores vestros* — vobis et omnibus *adiutoribus* vestris — iniungentes." Cod. Dipl. Pruss. p. 22.

integri territorii Culmensis a paganis rursus devastati ¹⁾ possessionem, suarum quoque litterarum fide confirmatam, domui fratrum Teutonicorum sollemniter contulerunt. Die enim XV Cal. April. a. 1230 Guntherus episcopus Ploczensis „ne unquam a Dei servitio et devotione per illicitas controversias abstraherentur, in terra Culmensi a Conrado duce fratribus (domus S. Mariae) collata, omnia praedia et possessiones ad suum episcopatum pertinentes — et omnes decimas et ecclesias et earum patronatum, cum omni iure ac libertate quod ibidem habeat, liberaliter contulit, in veram proprietatem eisdem fratribus perpetualiter possidenda“; Conradus autem dux mense Iunio, indictione tertia anni 1230, Ordini Teutonico „totum et ex integro Culmense territorium dedit — ipsorum etiam limitum sine qualibet diminutione *cum omni honore et iurisdictione perfecta, ac vero dominio*, ita, ut beneficium collationis suae, largissimam ad omne commodum, honorem et utilitatem domus et fratrum eius, reciperet interpretationem” ²⁾. Praeterea in eisdem litteris quas praeter Guntherum Ploczensem episcopum, Christianus quoque episcopus nomine subscripto agnoverat, Conradus dux promisit, se „fratres praedictos a quocunque qui in praefata possessione eos impediret, tota sua virtute defensurum esse“ ³⁾.

Annot. Hoc igitur modo, Hospitali S. Mariae iis terris atque possessionibus datis atque confirmatis, quas Prussiae episcopus suo sibi iure visus erat possidere, Christianus eodem anno 1230 cum Ordine Teutonico novum videtur pactum iniisse, si modo litterae, quae nullo die appposito anno 1230 ab illo scriptae exstant, ⁴⁾, non ad priorem illam

1) Act. Bor. III. p. 264. Act. Bor. I. p. 66.

2) Act. Bor. I. p. 66—72 et p. 402. — p. 404. litterae eiusdem argumenti sine dato.

3) Act. Bor. I. p. 70. et p. 402.

4) Act. Bor. I. p. 72.

Iam potius pactionem mense Iannuario abbatibus de Lugna et de Linda intercedentibus factam, referendae sunt, de quo meum non est iudicare. Cogitari enim potest, abbates illos accuratius tantum conditiones definisse, quae in superioribus litteris minus perspicue expositae essent. Sin vero his litteris omnes totius pacti conditiones contentas fuisse, non sine aliqua veri specie conicere licet, hoc pactum demum post renovatum Conradi et Guntheri privilegium factum esse statuere cogimur ¹⁾. Quamquam enim in hoc quoque pacto Christianus „in territorio Cholmensi, quidquid habuit dati sibi a duce Conrado vel ab ecclesia Ploczensi vel empti libere”, iisdem quae supra tetigimus sibi reservatis emolumentis ²⁾, fratribus domus Teutonicae confert „ut ipsi sibi et omnibus suis successoribus sint parati contra paganos pugnaturi,” tamen non invenimus, Christianum tunc quoque postulasse, ut fratres Tentonici sibi etiam in terris paganis adhuc eripiendis, tamquam vasalli domino subiecti essent.

Anno sequente autem Christianus de terra Prussiae quoque dividunda, novam pactionem fecit ³⁾ cum fratribus domus S. Mariae Teutonicorum, ut ipse quidem praetendit — „cum bona et spontanea voluntate, *amoto omni malo ingenio* ⁴⁾, in terra Prussiae quae ad se ex iure et gratia sedis apostolicae spectare videatur, tam confirmatis quam confirmandis, impetratis et impetrandis, super omnibus tertiam ipsis (fratribus) conferens in perpetua proprietate possidenda cum omni fructu et utilitatis proventu terrae” — in reliquis sibi episcopali iurisdictione reservata.

Hoc eodem anno 1231 Christianus etiam Chulmensis terrae possessionem fratribus domus Teutonicae denuo confirmavit. Omni enim Conradi ducis donatione, *cum omni jure et proprietate sicut eam ab illo acceperat* atque „toto quod in eodem territorio Chulmensi ab episcopatu

1) v. supra p. 4.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. XXV. p. 24. a. 1231. p. a. IV.

3) Voigtius hist. Pruss. T. II. p. 198. hanc pactionem iam mense Iannuario ponendam esse censet, antequam inter abbates de Linda et de Lugna de altera illa eiusdem mensis convenisset.

4) cf. Act. Bor. I. p. 411. a. 1231. bona voluntate donavimus.

Ploczensi in subsidium episcopatus Prussiae suscepit, videlicet de ecclesiis conferendis et decimarum proventibus” Ordini concessa, non nisi eas possessiones quas ipse pretio emisset ¹⁾, hoc pacto sibi videtur servasse, quantum quidem ex accusatione illa conicere licet, quam aliquot annis post, cum servitute liberatus in Culmensem terram reversus esset, adversus fratres domus S. Mariae instituit ²⁾. Sic, tertio iam anno postquam in Prussiam venisset, Ordo Teutonicus terrae Culmensis verus dominus factus est, terrae vero Prussiae, quamquam Gregorius Papa, totam hanc terram, ea parte excepta, quam Ordo non ipse in fidem christianam redeget, ei contulerat, non nisi tertiam partem nactus est. Quem rerum statum usque ad annum 1233, quo Casimirus Cuiaviae dux Conradi filius terrae Culmensis omniumque ceterarum donationum possessionem quas Ordo Teutonicus a patre eius acceperat confirmavit ³⁾, commutatum esse, nullis historicis documentis edocemur. Ordo autem non prius acquievit quam plenum ius a Conrado duce, a Friderico imperatore atque a summis Pontificibus concessum, sibi vindicasset.

Caput IV. De Christiani episcopi captivitate atque de Ordinis Teutonici, quam de ordine ecclesiastico reportavit, victoria.

§. 1.

Ut fratres domus S. Mariae propositum suum citius assequerentur, nihil aliud in causa fuit, quam belli eventus. Anno enim 1232 nova expeditione sacra suscepta, civitatibusque Thorunensi atque Culmensi cruciferorum auxilio conditis, aestivo tempore anni 1233 bellum in Po-

1) Act. Bor. I. p. 411. a. 1231. s. D.

2) Act. Bor. I. p. 431.

3) Dreger. Cod. Dipl. No. XCH. p. 137.

mesaniam paratum est ¹⁾). Quod periculum ut evitarent, Pruteni, ea sub lege ut pax sibi concederetur, se passuros esse ut paptizarentur, promiserunt. Qua impetrata, cum Christianus episcopus evangelii annuntiandi causa, se ad eos contulisset, omnium quae polliciti erant prorsus obliti, episcopum captum abduxerunt; qui, quamvis cruciferorum exercitus anno 1234 ineunte magnam ad Sorgunam Pomesanis cladem asferret, tamen usque ad Samlandiae ²⁾ littora deportatus, sex ³⁾ demum annis post in libertatem redactus est.

§. 2.

Nulla sane quam haec ipsa Christiani episcopi captivitas occasio, Teutonico Ordini magis accommodata offerri potuit videri, ut iura et possessiones de quibus tam diu cum Christiano episcopo certaverat, sibi arrogaret; eaque tam prospero eventu usus est, ut Christianus ex captivi-

1) Voigt. hist. Pruss. LII. p. 229. sqq. et p. 244.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. LII. p. 49. Greg. IX. litt. X. Cal. April. a. XV. (1240).

3) Christianum episcopum, non ita multo ante X. Cal. April. a. 1240 ex captivitate reversum esse, ex Gregorii IX litteris hoc ipso die scriptis patet, quibus episcopo permittit, ut obsides, qui pro illo sese in captivitatem tradidissent, 800 marcis solveret ab iis exigendis, qui quum admonitionum nulla habita ratione, ferrum sal et alia necessaria paganis detulissent, excommunicationis sententiam subierant. Neque multo ante initium anni 1240 Christianum fuisse liberatum ex Guilelmi quoque quondam Mutinensis episcopi litteris, III. Idus Febr. datis, videtur effici. Ex quibus cum cognoscamus, lite inter Conradum filiumque Boleslaum duces, et fratres domus Teutonicae de terra Luboviae orta, fratres ducibus terram illam sibi vindicantibus respondisse „se non credere terram de Lubowe pertinere ad ducem C. vel B. filium eius, *sed ad Prutenos qui possideant eam usque ad praesens*, cum quibus eam divisuri sint,” in eam inducimur opinionem ut suspicemur futurum fuisse ut, si Christianus iam ante longius tempus reversus fuisset, Guilelmus legatus apostolicus non plane inmemor fuisset iuris, quod Prussiae episcopus de eadem terra habuit. cf. Cod. Dipl. Pruss. No. LII. et No. LI.

tate reversus, frustra in principatu recuperando omnibus viribus eniteretur. Fratres enim domus Teutonicae non solum sese totius terrae Culmensis atque Prussiae dominos constituerant, sed etiam ius „de conferendis ecclesiis” soli exercebant¹⁾ atque peregrinos sibi subiectos esse, et ad auxilium sibi solis ferendum, cogi posse contendebant. Quae de causa Christianus, qui iam antequam caperetur, magna parte auctoritatis suae cedere coactus esset, cum anno 1240 rediisset, gravissimis Ordinis accusationibus Gregorium Papam adiit, ut ab ipso, fratribus Teutonicis a summa republica exclusis, in pristinum statum restitueretur. In quantum enim Christiani episcopi relationi fides habenda est „fratres Ordinis Teutonici iure episcopali, quod cum non mediocri episcopi contumelia sibi arrogaverant, turpissime abutebantur, sacerdotes pro arbitratu suo vel instituentes vel a munere removentes; civitatem autem castrum et ecclesiam episcopalem quam hostiliter invaserant, ne ruribus quidem decimis aliisque proventibus ad mensam episcopi pertinentibus relictis, cum tota terra Culmensi contra pacationes iuramento firmatas „*totaliter tenebant occupatam*, recens baptisatos porro, fidei iuramentum episcopo integrum servare cupientes, diversis afficiebant cruciatibus, Prutenos catechumenos autem baptismi gratiam adipisci desiderantes, ne scilicet pagani ad fidem conversi fortiores et potentiores quam ipsi domini eorum fierent, quominus *christiano insigirentur caractere* impediabant. Christiano autem episcopo tam infestos se gesserant, ut eum neque a Prutenis captum defenderent, neque consilio et mandato apostolico obsequentes, redimendum curarent²⁾.” — Sed tantum aberat, ut his accusationibus Christianus episcopus quod voluit efficeret, ut Gregorius Papa, etsi episcopo et

1) Act. Bor. I. p. 432.

2) Act. Bor. I, p. 430 — 432.

S. Aefrae praeposito Misnensibus mandaret „quatenus adhortarentur fratres (domus Teutonicae), ut ab ipsius episcopi et ecclesiae suae omnimoda molestatione desisterent,” tamen bene persuasus, in civitate adhuc condenda, militari maiorem quam ecclesiastico ordini iniungi deberi potestatem, leges ferret Christiano quidem episcopo minime gratas, rei autem instituendae quam maxime accommodatas.

§. 3.

Iam enim illo ipso tempore quo Christianus episcopus in captivitate versabatur, Gregorius IX Papa, Non. Aug. p. a. VIII (1234), non solum terrae Culmensis ¹⁾ possessionem iterum ²⁾ Ordini Teutonico confirmavit, sed etiam totam Prussiae terram, tam eam quae „exercitu christiano suffragante” (cuius adiutementa Christianus in suam solius gratiam interpretabatur) expugnata erat, quam omnes partes nondum expugnatas, ne quis hanc possessionem impugnare posset, in ius et proprietatem b. Petri suscepit, eamque domui Teutonicae cum omni iure et proventibus in perpetuum libere possidendam dedit ³⁾. Praeterea autem, nulla ratione habita privilegiorum ab Innocentio et Honorio Papis Christiano impertitorum „dispositioni Sedes apostolicae reservavit, ut per ipsam — ordinaretur de construendis in terra Prussiae ecclesiis et instituendis ibidem clericis, episcopis et praelatis aliis, nec non de providendo quod iidem de praefata terra congruam haberent portionem.”

Eandem donationem litteris quoque V Idus Sept. eius-

1) „in terra nomine Colmen quam a Christianis longis retro temporibus habitatam (C. Dux) vobis pia *liberalitate* donavit, prout in eiusdem privilegio super hoc confecto plene conspeximus contineri.” Cod. Dipl. Pruss. p. 34.

2) cf. supra Cap. III. §. 5.

3) Cod. Dipl. Pruss. No. XXXV. p. 34.

dem anni ad Conradum ducem scriptis confirmavit ¹⁾); quem, propter liberalem largitionem Ordini factam valde laudatum, adhortatus est, ut fratres Hospitalis S. Mariae „ab omni offensione defenderet tam in personis quam bonis eorum et praecipue in illa parte Prussiae” (ea scilicet parte excepta quae episcopo vocando erat destinata) „quam ipsi Christiani exercitus subsidio subiecissent, vel imposterum subiugarent, curamque haberet, ut nullam ab aliquo paterentur iniuriam vel lacturam, sed potius pace gauderent et quiete ²⁾.” Qua adhortatione Gregorius Papa, quantum equidem rerum statum perspicere possum, prohibere voluit, quominus Christianus e captivitate redux, denuo terrae Prussiae principatum sibi vindicaret.

§. 4.

Quibus decretis cum Gregorius Papa Ordinem Teutonicum, non ordini ecclesiastico sive episcopis sed soli sedi apostolicae subiectum, unicum terrae Perussiae dominum constitueret, ordinem quoque ecclesiasticum plane aliam ab eo, quam ab Innocentio et Honorio Papis constitutionem accipere debuisse, ultro liquet. Cuius constitutionis ratio haec erat, ut Gregorius, datis Christiano episcopo privilegiis prorsus neglectis, „*ne quid in rebus ecclesiasticis ordinandis sine Ordinis Teutonici consensu*

1) Voigtio hanc Gregorii IX confirmationem propter litem, quae inter Ordinem et Conradum ducem obtinuerit, datam esse contendenti (Hist. Pruss. T. II. p. 263.) equidem assentiri non possum, Tres enim litterae eodem die V Idus Sept. a. 1234 scriptae, (Cod. Dipl. Pruss. No. XXXVI. No. XXXVII. No. XLII.) quibus Gregorius Conradum ducem, Massoviae et Cuiaviae episcopos et Guilelmum legatum apostolicum adhortatur, ut fratres domus S. Mariae T. „assiduo favore confoveant, sua munimine eos roborando,” nihil, quo viri docti sententia suffulciatur, continent. Neque enim ex eo, quod Conradus propter terrae Dobrinensis et Luboviae possessionem, in quas vere dubium fuit utri maius ius esset, litem Ordini movit, recte concluditur, Conradum etiam Culmensis terrae atque Prussiae possessionem Ordini abiudicavisse.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. XXXVI. p. 36.

et consilio susciperetur" ediceret. Huic enim legi quam primum anno 1234 Guilelmo Mutinensi quondam episcopo ad res ecclesiasticas in Prussia ordinandas illuc misso praescripsit ¹⁾, etiam sequentē tempore ut vis sua maneret, curam habuit, cum anno 1236, Ordinis possessionibus felici successu amplificatis atque Pomesania exercitus Christiani et Henrici Misniae Marchionis auxiliis expugnata ²⁾, mandaret, ut „cum tantum de Prussiae partibus christiano dominio esset subiugatum, ut ibidem possent limitari dioeceses et episcopi institui, *de consilio et assensu dilectorum filiorum praeceptoris et fratrum Hospitalis S. Mariae T.*, limitaret dioeceses ac tres de fratribus praedicatorum institueret ac eosdem etiam ascito canonico episcoporum numero, consecraret ³⁾." Cui mandato, post aliquot annos per quos nihil nobis de rebus ecclesiasticis traditur, a successore demum Gregorii Papae, satisfactum est.

§. 5.

Gregorio IX anno 1241 mortuo ⁴⁾, Innocentius IV in rebus Prussicis tractandis et iudicandis, Gregorii vestigiis diligentissime institit. Eodem enim consilio, IV Cal. Aug. anni 1243, episcopo quondam Mutinensi commendavit, ut finibus terrae Prussiae fidei christianae conciliatae iam latius adauctis, „*de fratrum domus S. Mariae consilio*, in ipsa Prussia et coniuncta sibi terra Culmensi limitaret dioeceses ⁵⁾." Terrae autem Prussicae inter episcopos atque Ordinem distribuendae, Guilelmus legatus apostolicus, IV instantis Iulii eiusdem anni, hunc modum summi Pontificis auctoritate constituerat, ut „fratres praedicti quia to-

1) Gruber. Silva Document. No. L. IX. Cal. Mart. p. a. VII. Dogiel Cod. Dipl. T. V, p. 13.

2) Voigt. hist. Pruss. II. p. 278—282.

3) Cod. Dipl. Pruss. No. XLVII. p. 46. III. Cal. Iun. p. a. X.

4) Voigt. II. p. 424.

5) Cod. Dipl. Pruss. No. XLVI. p. 54. p. a. I.

tum pondus expensarum et proeliorum sustinerent et quia oporteret eos infeudare terras — duas partes integre haberent cum omni proventu, et episcopus sive episcopi tertiam integre cum omni iurisdictione et iure, salvis tamen episcopo in duabus partibus fratrum illis omnibus, quae non possent nisi per episcopum exerceri ¹⁾.”

Hac lege effectum est, ut Ordo Teutonicus pariter in Prussia ordine ecclesiastico superior esset, quam in Livonia Gladiferi Alberto episcopo erant inferiores. Neque dubium est quin, ut in Livonia fratres militiae Christi viribus suis militaribus confisi, perpetuo episcopo resistebant, sic in terra Prussiae episcopi item auctoritate sua ecclesiastica freti, perpetuo Ordinem Teutonicum impugnassent, nisi alia quaedam lex tale quid conantibus obstitisset, qua usu receptum erat, ut ex quatuor Prussiae episcopis, tres semper fratres essent clerici, Ordinis Teutonici. Sed priusquam, quomodo hae leges introductae sint, satis explicare possimus, opus est ut paucis doceamus, quae maxime res impedimento essent, quominus statim instituerentur.

§. 6.

Christianus episcopus, ut supra vidimus, in libertatem redactus, Ordinem Teutonicum gravissimis accusationibus persequens, nullo modo dominatu ab Innocentio et Honorio Papis ipsis concessio, cedere voluit. Quum epim Guillelmus legatus ex norma modo commemorata, conversam Prussiae regionem in tres episcopatus divisisset, atque terra nondum conversa a flumine Pregore usque ad flumen Memele quarto episcopatu assignata, primam dioecesin terrae Culmensis ita limitasset „ut ad episcopum pertineret illud duntaxat quod de communi consensu et voluntate episcopi Prussiae ac fratrum Hospitalis S. Mariae et hominum in eadem terra Culmensi manentium ordinatum

1) Dreger. Cod. Dipl. CLVIII. p. 243.

esset, quando primo ad inhabitationem illius deserti, homines intrassent ¹⁾." Christianus episcopus non contentus, unam tantum sibi ex his dioecesibus attribui, Ordini Teutónico per omnia adversari non desiit. Ut enim ex Innocentii IV litteris ²⁾ intelligimus, Christianus episcopus, Ordinem Teutonicum usque data opera cruciferorum auxilio privare studens, redemptione votorum crucis assumptae, quam Gregorius IX ³⁾ fratribus Hospitalis S. Mariae iusserat contribui, iniuste usurpanda, se in dispartendis indulgentiis praeter aequum et bonum prodigum praebebat ⁴⁾. Quam pervicaciam Innocentius IV primo minus male interpretatus, Priori fratrum Ordinis praedicatorum Magdeburgensi mandavit, ut Prussiae episcopo assiduis et gravibus monitis suasor auctorque esset, ut is summi Pontificis gratiam et favorem promereri vellet. Postea tamen, cum Christianus ordinem inimicissime persequi non desineret, XVII Cal. Febr. p. a. ⁵⁾ II ei sic minatus est „nisi unam quam mallet de Prussiae dioecesibus eligeret ut deberet, in qua ei nulla alia potestas committeretur quam episcopis dioecesanis ac loci ordinariis, ex tunc omni eligendi facultate interdiceretur." Sic tandem Christianus episcopus necessitati non cedens, adversa fortuna oppressus, supremum diem obiit ⁶⁾. Quo defuncto, episcopatuuum partitionem in modum supra descriptum mox institutam esse, invenimus.

1) Dreger. p. 242.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. LXII. p. 58. XVII. Cal. Febr. p. a. II. (1245).

3) C. Dipl. Pruss. p. 55.

4) Cod. Dipl. Pruss. No. LVII. p. 55. Cal. Oct. p. a. I. (1243).

5) Cod. Dipl. Pruss. No. LXII. XVII. Cal. Febr. (1245).

6) Lucae Davidis Chron. Pruss. T. II. p. 94.

§. 7.

Culmensi episcopatu, cuius descriptio prius facta et supra a me exposita nunc etiam retenta esse videtur, Heidenricum episcopum iam anno 1247 fuisse praepositum, ex privilegio civitati Elbingensi mense Aprili eiusdem anni impertito, intelligimus.

Pomesaniae episcopatus, inter Ernestum episcopum iam anno 1247 designatum et Ordinem Teutonicum, XV Cal. April. anni 1250 partitus est ²⁾.

Varmiae accuratior descriptio sub Anselmo, secundo huius terrae episcopo, anno 1255 confecta est ³⁾.

Samlandiae, quam legitime describere Henrico de Strittberg ⁴⁾, primo episcopo, cordi prorsus non fuerat, tertiam partem integram Ioannes demum episcopus anno 1322 accepit ⁵⁾.

Summae potestati, quam hac episcopatum partitione Ordo Teutonicus sibi conciliaverat, ne forte ulla ex parte ecclesiastici ordinis auctoritas officeret, alia quam dedit lege prospicere studebat, qua *ne alii cuidam, quam Hospitalis fratribus clericis munus episcopale committeretur*, cautum est. Iam enim V Cal. Sept. anni 1250 favore et gratia Petri legati apostolici et Innocentii IV Papae, Anselmus frater clericus domus Teutonicae, *Varmiae* episcopus vocatus est ⁶⁾. Henricus de Strittberg *Samlandiae* primus episcopus eidem ordini adscriptus erat, quo sive anno 1274 sive anno 1275 defuncto ⁷⁾, Fridericus episcopus Merseburgensis summi Pontificis mandato obsequens, ut Ordinis Teu-

1) Voigt, hist. Pruss. II. p. 475.

2) Voigt. II. p. 481.

3) Voigt. II. p. 488.

4) Voigt. III. p. 93.

5) Voigt. IV. p. 353.

6) Voigt. II. p. 485.

7) Voigt. III. p. 93.

tonici fratrem clericum episcopali sedi praeficeret, Christianum de Muehlhausen episcopum elegit ¹⁾. In episcopatu *Culmensi* iam Fridericus Heidenrici successor, ex fratribus clericis Hospitalis S. Mariae electus est ²⁾. In episcopatu *Pomesaniae* denique, etiam Albertus Ernesti successor, Ordinis frater erat ³⁾.

Sed quo firmitus concordiae vinculum ordinem ecclesiasticum et Ordinem equestrem Teutonicum circumdaret, tertia hac lege constituebatur, ut *capitula* quoque non nisi ex fratribus clericis Ordinis componerentur; quod in *Culmensi* quidem episcopatu Ordo domus Teutonicae iam sub Friderico episcopo assecutus est ⁴⁾. In *Pomesania* Albertus episcopus „de consensu et licentia Magistri Prussiae Conradi de Tierberg” anno 1284 capitulum instituit, quod ex fratribus tantum clericis Ordinis compositum erat ⁵⁾. Non minus Christianus episcopus, assentiente Magistro, capitulum Samlandiae eodem modo instituit anno 1285 ⁶⁾, cui adeo ius episcopum sibi eligendi datum est, subiuncta tamen hac conditione, ut clericus semper Ordinis frater esset ⁷⁾. Solum Varmiae capitulum ab Anselmo anno 1264 institutum et maiore quam cetera libertate instructum sic ea usum est, ut, Anselmo mortuo, nemo iam ex fratribus Ordinis episcopus crearetur ⁸⁾. Neque tamen hoc prohibuit, quominus, cum tres ex quatuor Prussiae episcopatibus Ordini Teutenico subiecti essent, fratres domus S. Mariae ab

1) Voigt. III. p. 344.

2) Voigt. III. p. 544.

3) Voigt. I. l.

4) Voigt. III. p. 545.

5) Voigt. III. p. 546.

6) Voigt. III. p. 548.

7) Voigt. III. p. 550.

8) Voigt. III. p. 546.

ordinis ecclesiastici inimicitias satis tuti, nullaque difficultate coerciti, potestatem suam amplificare pergerent. Etenim ne archiepiscopalis iis auctoritas obsesset, summus Pontifex anno 1251 quartam promulgavit legem Ordini utilissimam. Nam Albertus, Armaghanus quondam archiepiscopus ¹⁾, qui Guilelmo Mutinensi quondam episcopo a. d. 1244 Romam revocato ²⁾, praeter legationis munus archiepiscopalem dignitatem Prussiae ac Livoniae et Esthoniae adeptus erat, quum privilegiorum Ordinis nulla habita ratione ³⁾, in episcopali dignitate fratribus clericis Ordinis attribuenda ⁴⁾, papalibus mandatis non obsequeretur ⁵⁾, Innocentius IV, eodem archiepiscopo qui a. 1249 promittere debuerat „se nunquam sedem in Prussia constiturum esse, nisi hoc de bona fratrum processisset voluntate ⁶⁾,” a legationis munere moto ⁷⁾, anno sequente statuit, ut archiepiscopi Prussiae et Livoniae semper in Rigensi civitate haberent sedem suam archiepiscopalem.

Ex his igitur perspicuum est, Pontifices Romanos ipsos, auctoritatis ecclesiastici ordinis in terra Prussia arctius circumscribendae, potestatis vero militaris Ordinis fratrum Teutonicorum augendae, auctores fuisse; contrarium consilium in Livonia secuti sunt, in quam rem ut accuratius inquiratur, pluribus quam quae mihi in promptu erant, subsidiis opus est.

1) Voigt. II. p. 473.

2) Voigt. II. p. 668.

3) Voigt. III. p. 13.

4) Gruber. Silv. Doc. No. LVII. Cod. Dipl. Pruss. No. LXX. et No. LXXIX. Voigt. III. p. 30.

5) C. Dipl. Pruss. No. LXXXII. p. 18.

6) Baczek hist. Pruss. I. p. 259. IV. Id. Ian. a. d. 1259. Voigt III. p. 8.

7) Cod. Dipl. Pruss. No. LXXXVI. p. 81. Voigt. III. p. 18.

Excursus I. De tempore quo Christianus episcopus Romam profectus sit?

Innocentius III, in litteris II Non. Sept. p. a. XIII (a. d. 1211) scriptis, de Christiano et Philippo agens, his verbis utitur „sicut iidem monachi nuper ad sedem apostolicam venientes, nostro apostolatui referarunt ¹⁾.” In his verbis, quin vox nuper ad proxime praeteritum ipsius anni 1211 tempus referatur, nihil impedit, cum Innocentius hac voce eodem sensu utatur, donationem a Warpoda Pruteno, Christiano episcopo oblatam, confirmans ²⁾. Ceterum, licet Christianus iam anno 1210 Romam iter suscepit, tamen hoc non Chronici Sereni verbis a Voigtio allatis ³⁾, quod anno 1209 primos praedicatores genti Prutenorum missos esse tradit, probari potest, cum ipse Voigtius alio loco Chronici Alberici, quod iam anno 1207 principium Christianitatis diffusae ponit, sequatur auctoritatem. Neque magis Viro docto assentiri possum, ubi Baczkonem sequens ⁴⁾, Christianum anno 1214 alterum iter Romam suscepisse asserit ⁵⁾. Ad exemplum enim Alberti Livoniae episcopi, Christianum quoque opinatur Warpodam atque Suavabuno, Prutenos principes, Romam esse stipatum; Lucas autem David, unicus scriptor, qui talem aliquam opinionem suadere velle possit videri, aliquot Prutenos dicit, vel cum Christiano vel sine eo, anno laudato Romam sese contulisse, non aliis ille narrationem suam testimoniis confirmans, quam Innocentii litteris supra a

1) Act. Bor. I. p. 249.

2) cf. Act. Bor. I. p. 260. „dilecti filii Philippi Pruteni, qui *olim* dicebatur Warpoda, baptisati *nuper* apud sedem apostolicam.”

3) hist. Pruss. I. p. 434.

4) Baczko hist. Pruss. T. I. p. 93.

5) Voigt. hist. Pruss. I. p. 441.

me allatis, in quibus quidem secundi Christiani itineris, nulla fit mentio ¹⁾).

Excursus II. De tempore quo Christianus sit episcopus vocatus?

Anno 1213 Christianum nondum episcopum vocatum fuisse, ex Innocentii litteris IV Idus Aug. p. a. XV et Id. Aug., ad abbates in generali capitulo Cisterciensi constitutos et ad duces Poloniae et Pomeraniae scriptis, videtur clarum esse; in his enim Christianum cum Philippo et ceteris sociis, dilectum filium suum sine alio ulla honoris additamento, appellat, eumque, quod certe si iam tunc episcopus fuisset, hoc modo non fecisset, archiepiscopi Gnesnensis curae et protectioni commendat. His causis inducor, ut ex donatione, quam Calissiae dux anno 1212 „episcopo et . . . abbati de Pruzia” obtulit, quamque Honorius III post a. 1218 confirmavit ²⁾, Christianum iam anno 1212 episcopum vocatum esse minus recte concludi arbitror; eum vero non post annum 1215 episcopum vocatum esse, ex litteris intelligitur, quas Innocentius III XII Cal. Martii p. a. XVIII „venerabili fratri episcopo Prussiae” scripsit ³⁾; accedit quod Chronicon quoque Montis Sereni hoc eodem anno Christianum episcopum esse consecratum testatur ⁴⁾.

Excursus III. De terra Culmensi, Christiano episcopo, a Conrado Massoviae duce et Gunthero Massoviae episcopo, dono data.

Quum gravissimae, inter Christianum episcopum et Ordinem Teutonicum, de terrae Culmensis possessione,

1) Act. Bor. I. p. 260 et 261 XII. Cal. Martii p. a. XVIII. a. d. 1215.

2) Cod. Dipl. Pruss. No. VII p. 9.

3) Act. Bor. I p. 259.

4) Chron. Montis Sereni ad ann. 1215.

dissidias ortas videamus, quaerere aequum est, quid utrique in illam iuris fuerit? Totum atque integrum territorium Culmense cum omni iure ducali, episcopo Christiano datum esse, ex litteris, quibus Honorius III, XIV Cal. Maii p. a. XII a. d. 1223, donationem Ploczensis episcopi et Conradi ducis confirmat ¹⁾, videre licet, quibus haec continentur „cedentibus Christiano, praedictis episcopo Ploczensi et capitulo, decimas et omnia iura spiritualia cum possessionibus, quae in *terra Culmensi* — obtinebant, idem dux *terram eandam* cum quibusdam villis et castris consistentibus in eadem, ut in praedictis litteres plenius continetur, donavit.” Quamvis igitur Conradus in litteris, quae Non. Aug. anno 1232 evulgavit, dicat „se *partem* praedicti Culmensis territorii donare Christiano episcopo,” hoc tamen ita intelligendum est, ut partem eam designasse videatur, quam ipse proprio iure possideret, iis bonis atque possessionibus exceptis, quae a Ploczensi episcopo Christiano commissae atque in iisdem litteris separatim confirmatae essent. Hanc enim donationem ad totam terram Culmensem pertinuisse, ex hoc etiam probari potest, quod Conradus in iisdem litteris constituit, ut „quicumque terram Culmensem habuerit, omnes proventus ipsius terrae cum episcopo Prussiae dimidiare atque insuper decimam temporalium de parte sua episcopo dare debeat.” Neque tamen liquet, num dux statim anno 1222, ut promiserat, bona sua cuncta tradiderit. Quamquam enim definite declarat, se Christiano 100 villas et 100 haereditates conferre, subiunctis tamen his verbis „quorum possessionum et villarum villas istas ad praesens confero,” non nisi 23 enumerantur, unde ducem reliquas tempore quo has litteras

1) Act. Bor. I p. 272.

scripsit, adhuc retinuisse, suspicio oritur. — Ex pactione quoque quam Christianus mense Ianuario a. 1230 cum Ordine Teutonico fecit ¹⁾, dubium fortasse alicui videri possit, num tota terra Culmensis Christiano propria addicta fuerit; testatur enim Christianus se „*terram quam in Culmensi territorio* tum per titulum emptionis tum per collationem Conradi ducis tum per consensum — episcopi et capituli Ploczensis, pleno iure — adeptus esset, fratribus domus Teutonicae — contulisse.” Post, pagina sequente, subiungit „omnes eandem terram inhabitantes, tam feudales, *quam alios*, Prutenos expugnare in propriis expensis et episcopatui ipsius subiicere debere.” Verumtamen, ceterae conditiones quae in eadem pactione ad eandem terram spectant, totam terram Culmensem intelligendam esse, aperte docent, neque voce „aliorum” alii ulli videntur significari possessores, quam ipsi fratres Ordinis Teutonici. In hanc denique sententiam, Gregorii quoque IX litterae, episcopo et praeposito Misnensibus scriptae ²⁾ faciunt, quibus legitur „ceterum *in terra Culmensi quam idem partim eleemosynis principum catholicorum atque aliorum fidelium pretio comparavit, partim ex donatione Conradi ducis et — episcopi et capituli Ploczensis ad opus episcopatus sui obtinuit.*” Quamobrem, etiamsi ante adventum Ordinis Teutonici Conradus dux ipse bona quaedam in terra Culmensi possidebat, multo tamen maiorem partem, Christiani episcopatui subiectam fuisse, non est quod dubitemus. Igitur, si dux propria adhuc in terra Culmensi bona possidebat, ad illa spectare putandae sunt litterae Christiani, V Non. Maii a. 1228 scriptae ³⁾, quibus

1) Act. Bor. I p. 407.

2) Act. Bor. I p. 431.

3) Act. Bor. I p. 395 cf. *supra* Cap. III §. 4.

Ordini Teutonico „decimas in iis bonis remittit. quae Conradus licite ei conferre potuerit;“ sin nulla possidebat, illas de iis bonis quae ipse Christianus sua sponte Conrado ut Ordini Teutonico traderet, contulerit, interpretandas esse certum est. Utut est, Ordinem cum Conrado duce coniunctum, possessionibus iis quas Conradus ei commisisset, non contentum, terram quoque a Christiano denegatam sibi arrogasse, pro explorato habemus. Quae quum ita sint, iure mireris, quid sit quod Voigtius vera contentionis causa quae inter Christianum episcopum et Ordinem Teutonicum obtinuerit, non satis perspecta, initio Christianum Ordini amicum, Conradum inimicum fuisse, opinetur. Affirmat scilicet ¹⁾, Conradum ducem, Non. Cal. Maii a. 1228 non nisi eam partem terrae Culmensis Ordini conferre potuisse, quam anno 1222 Christiano nondum impertivisset. Pagina 192 idem Vir doctus dicit, Hermannum Balk, parum Conradi ducis sinceritati fidentem, ut Culmensis terrae donatio novis litteris accuratius definiretur, postulasse, eoque in causa fuisse, ut terrae illius donatio anno 1230 denuo confirmaretur, Pagina 198 hanc profert sententiam, Ordinem, maiore parte terrae Culmensis a Conrado duce confirmata, de minore, quam Christianus habuerit, cum Prussiae episcopo novam iniisse pactionem.

Excursus IV. Quis primus Ordinis Teutonici advocandi consilium ceperit?

Voigtio ²⁾ dubium non est, quin Christianus episcopus primus Ordinis Teutonici advocandi consilium ceperit;

1) hist. Pruss. II p. 186.

2) hist. Pruss. II p. 160.

quamvis enim Boguphalus ¹⁾ testetur, Conradum Massoviae ducem „ad consilium Guntheri, Hospitalariis terram Culmensensem“ concessisse, cuique tamen planum fore censet, pro Gunthero legendum esse Christianum, neque hoc loco de Gunthero Ploczensi episcopo sermonem esse posse; ego contra, hac quidem in re, Boguphalo (anno 1252 mortuo) ut omnium qui supersunt scriptorum antiquissimo, maiorem quam ceteris fidem habendam esse, omnibus coniecturis certius esse confido. Quamquam enim Voigtius in suam sententiam, Dlugossi quoque, Miechovii aliorumque minoris auctoritatis historicorum, testimonia affert; Dlugossum tamen de industria narrationes, quas Dusburgius de fratribus de Dobrin et de fratribus domus S. Mariae profert, inter se confudisse, haud difficile est ad probandum, si quis hos scriptores diligenter inter se comparare velit; Miechovium autem Dlugossum descripsisse, oculis potest diiudicari.

Dlugossus.

„Pruteni — Culmens. et Lubucens. terras, per insultus et excursiones clandestinas vastare coeperunt. Ad quorum compressionem, Conradus dux Massoviae, fratres *cruciferos*, qui dicebantur milites Christi, rubeo ense et cruce signatos, accersiit et castrum Dobrzin ut contra Prutenos debellarent, eis tradidit. Sed illis non *proficientibus* et te-

Dusburgius.

Hoc loco Dlugossi verbis, *sed illis non proficientibus*, quibus explicationis causa sequentia subiunguntur, *et tenuem resistantiam barbaris opponentibus*, ad comparationem cum Dusburgio instituendam inducimur, qui Conradum dicit cogitasse de Ordine domus Teutonicae advocando „ex quo videret, quod fratres milites Christi per

1) apud Sommersberg. T. II p. 59.

nuem resistentiam barbaris opponentibus, terrae prae-dictae Culmens. et Lubucens. fuerunt penitus desolatae et destructae“¹⁾).

Quae comparatio, quo accuratius instituitur, eo magis ab omnibus, Dlugossum Dusburgium ante oculos habuisse, intellectum iri arbitror.

„Conradus Massoviae dux, cum terras suas haberet cum eisdem barbaris Prutenis vicinas et corterminalas, multiplicitur gravatus et afflictus, *septem fratres* cruciferos de domo Teutonica Ordinis Sti Sepulchri Dominici Hierosolymitani, quorum Hermannus Ballie de Salca Primicerius et Magister habebatur in sui auxilium ex Almania *de consilio Christiani episcopi Culmensis*, viri religiosi de ordine Cisterciensium accersiit. In primario quoque eorum adventu in castro Dobrzin a quo fratres Dobrzinenses appellati sunt,

cum ad hoc instituti, *non proficerent in hac causa*“²⁾).

Septem fratres apud Dlugossum nominati conficiuntur, si duo illi apud Dusburgium nominati³⁾, quorum iterum p. 58 mentio fit computantur cum quinque fratribus qui p. 60 adduntur, ex quibus unus est Magister Hermannus de Balk, cuncti denique p. 64 quoque appellantur his verbis „continuo hi *fratres septem* habebant naves etc.“ Verba Dlugossi „de consilio — accersiit,“ deprompta sunt ex Dusburgii Part. II c. IV p. 32, quo loco de Ordine fratrum militiae Christi sermo est et ex eiusdem cap. I p. 28. Verba „in

1) Dlugossi hist. Polon. ed. Lips. p. 631.

2) Dusburg. Chron. Pruss. T. II c. V p. 33.

3) Chron. Pruss. p. 34 „misit itaque dictus Magister (Hermannus de Salza) fratrem Conradum de Landsberg et quendam alium fratrem sui Ordinis ad ipsum ducem Poloniae.“

ipsos locat. Processu vero temporis eis castrum et oppidum Niezsow cum villis Murznów, Orłow et cum suis attinentiis donat, largitur et consignat; cum autem aliquot secundis usut proeliis, adiuvantibus illum fratribus cruciferis, stragem ingentem in Prutenos didissit, precibus assiduis Henrici cum barba, Wratislaviae et Slesiae ducis persuasus, de consilio consortis suae ducissae Agaffiae et filiorum suorum, Boleslai, Casimiri et Semovitae nec non praelatorum et baronum terrarum suarum, videlicet Guntheri episcopi Ploczensis, Michaelis episcopi Cuiaviensis, Christiani episcopi Culmensis, Pacoslai comitis Dersoviensis, terras Chelmensem et Luboviae infra fluvios Ossam, Drevancam et Vislam sitas, in quibus barbari Rogow castrum et oppidum et alios munitiones occupaverant, eis inscribit et donat, *licet de facto*

primario — adventu — appellati sunt“ item Dlugossus ex Dusburgii Part. II c. IV hausit. Strages ingens qua Conradus Prutenos afflixerit quin ad suum arbitrium a Dlugosso excogitata sit, non dubitari potest, cum eandem rem Dusburgius c. IV p. 34 alio prorsus modo narret, testes autem quorum consilio Conradus terram Culmensem fratribus donaverit rursus ex Dusburgio desumpti sunt ¹⁾, apud quem praelati quoque et barones a Dlugosso additi nominantur p. 34 ineunte. Ceterum Dusburgius dicit, Conradum „fratribus domus Teutonicae praesentibus et futuris dedisse terram Culmensem et Luboviae — cum omni iure et utilitate, quibus ipse et progenitores sui possederunt in perpetuum possidendam — renuntiantem omni actione *iuris vel facti*, quae sibi aut uxori suae vel filiis sive successoribus posset competere in eisdem ²⁾;

1) Chron. Pruss. p. 35.

2) Chron. Pruss. l. l.

non de iure, cum in praeiudicium regni Poloniae, donationem ipsam Conradus dux non poterat aliquatenus fecisse“ ¹⁾).

„In ea autem terrarum Culmensis et Luboviae per Conradum Massoviae et Cuiaviae ducem donatione fratribus cruciferis facta, id primum et praecipue fuit cautum, et ad id se tam Mag. Hermanus quam fratres cruciferi patentibus litteris astrinxerunt, quod Prutenicae terrae et cuiuslibet alterius sub barbaris conquirendae possessio debebat inter Conradum ducem suosque filios et successores Poloniae principes et Magistrum atque Ordinem cruciferorum *ex aequo partiri* et terrarum Culmensis et Luboviae donatio, terra Prutenica conquisita, irritari et ad Conradum suosque successores pleno iure devolvi“ ²⁾).

ad quae verba Dlugossus respondet, Conradum terram illam dedisse fratribus — *licet de facto, non de iure*.

Dusburgii autem testimonium Conradum terras modo commemoratas, fratribus in perpetuum possidendas dedisse, Dlugossus verbis „id primum et praecipue fuit cautum — devolvi,“ conatur infringere, quae ex Dusburgio aperte deprompta sunt ³⁾ „convenerunt ipse dux et fratres (militiae Christi) sub his pactis, quod ipsi *aequaliter dividerent* inter se terram infidelium, quam possent sibi cooperante Domino imposterum subiugare.“ Falso enim Dlugossus ad fratres Ordinis Teutonici refert, quae necessario ad fratres militiae Christi referri debent ⁴⁾).

1) Dlug. p. 644.

2) Dlug. l. l.

3) Chron. Pruss. p. 32.

4) Hartknochius ad Dusburg. p. 38 annot. c) scriptoribus Polonicis.

Iam ad Miechovium progrediamur.

„Interea Conradus Massoviae dux feritate et frequentibus incursionibus Prussorum plurimum attritus, de consilio Christiani episcopi Culmensis, religiosi de ordine Cisterciensium, vocavit de domo Teutonica septem fratres ordinis sepulchri dominici Hierosolymitani, nigram crucem in albo pallio ferentes, quorum Magister et Primicerius erat Hermannus Balke de Salca et ipsos in castro Dobrzin locavit“ ¹⁾.

Miechovius.

„Hermannus vero Magister Ordinis post reliquit fratrem Conradum de Landisbergk qui cum auxilio ducis Conradi Massoviae, in littore Vistulae a. d. 1231 locavit castellum Vogelsang. — In arbore quoque quercus aliud castrum aedificavit; locavit et civitatem Thorun eamque postmodum in priorem locum transtulit, coepitque ex his locis Prutenos impetere et eorum incursiones prohibere. Fabricarunt etiam Pruteni duo castra, unum supra Vistulam ultra Thorun, quod vocarunt Rogow, aliud iuxta

Dlugossus.

„Reliquit autem Hermannus de Salca Magister Ordinis in locum suum fratrem suum de Landisberg, Conradum, qui cum auxilio ducis Conradi Massoviae — in littore Vislae — aedificavit castellum quod vocatur Vogel-sang; ex quo coepit Prutenos impetere et eorum subitas incursiones prohibere. — Conradus Massoviae dux cum fratribus cruciferis — in arbore quercus castrum aedificavit; locavit et tunc civitatem Torun, quam postmodum in altiore transtulit locum. Pruteni vero — duo castra

qui a Dusburgio discrepant, enumeratis „fortasse dicit“ scriptores Polonici confuderunt acta haec (cum Ordine Teutonico) cum actis cum fratribus de Dobrin initis.“

1) cf. supra verba ex Dlugosso allata. Miech. Chron. Pol. I. III. c. 34.

Thorun in loco ubi nunc
stat antiqaa Culmensis ca-
thedra“ ¹⁾).

stra erigunt, unum iuxta Vis-
lam ultra Torun, quod voca-
tur Rogow, aliud iuxta To-
run in eo loco, ubi nunc anti-
qua Culmensis civitas ex-
stat ²⁾; cf. Dusb. Part. II
cap. 8 p. 58, cap. 9 p. 60,
Part. III cap. 1 p. 64, cap. 7
p. 87, cap. 8 p. 89.

1) Chron. Pol. I. 1.

2) Dlug. p. 645.

V I T A.

Ernestus Adolfus Herrmann natus sum Dorpati die XXV mensis Martii anni MDCCCXII, patre Carolo Theodoro, matre Catharina Elisabetha Zimmermanni filia. A parentibus summa diligentia atque religiosa fide educatus, per sex annos et dimidium urbis patriae Gymnasium frequentavi; deinde, quum a die XXVII mensis Junii anni MDCCCXXIX usque ad diem XXI mensis Februarii anni MDCCCXXXIII universitatis litterariae Dorpatensis civitati adscriptus essem, ad philologica imprimis atque antiquae historiae studia incubui; post, mense Junio eiusdem anni examine ad primum honorum in philosophia gradum impetrandum absoluto, linguae Armenicae operam dedi, cui etiam primum, quod anno MDCCCXXXIV Berolini degebam semestre hibernum, vacui. Ultimis duobus studiorum academicorum annis, fideliter omnibus, iisque optimis quae mihi offerrentur opportunitatibus usus sum, ut totum me historiae recentioris atque medii aevi studiis addicerem, ad quae serius quam cuperem, viam mihi patefactam esse, doleo.

T H E S E S.

- I.** Servius Tullius, discrimine inter Populum ac Plebem sublato, rempublicam solis comitiis centuriatis direxit.
 - II.** Chronici equestris Ordinis Teutonici maior pars, nullius pretii est.
 - III.** Theoria semper præcedit praxin.
 - IV.** Ars historica, in arctissima ideæ factique conjunctione, sita est.
-